STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03317

DER GOYRL FUN UNDZERE YIDISHISTISHE SHULN

Solomon Simon

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלמה סימאָן

דער גורל פון אונדזערע יידישיסטישע שולן

אַן אָפּדרוק פון „פרייע אַרבעטער שטימע“

אַרויסגעגעבן מיט דער הילף פון

„טאָרטשינער וואָלינער יאָנג מענס אַסאָסיאיישאָן“ און תנ"ך חברה ביי דער שלום עליכם פאָלקס שול נו' פופצן

תשט"ז — 1956

א י נ ה אַ ל ט

אַרייַנפיר
[זייט 1]

דער חומש פאַר קינדער
[זייט 3]

זילזולים און בילבולים
[זייט 7]

דער איצטיקער מצב פון די שולן
[זייט 11]

די וויכטיקייט פון די וועלטלעכע שולן
[זייט 15]

די געביטענע לאַגע
[זייט 19]

אַ נייע אָריענטאַציע
[זייט 23]

אַ נאָכוואָרט, ספּעציעל פאַר דער סעריע געדרוקט
אין „די פּרעסע״ אין אַרגענטינע
[זייט 29]

אַריינפיר

איך בין פאַרבונדן מיט די יידישיסטישע שולן פולע דרייסיק יאָר. דורך דער צייט בין איך געווען גאַנצע פינף און צוואַנציק יאָר אַ מיטגליד אין דער אַדמיניסטראַציע פון דעם שלום עליכם פאָלקס אינסטיטוט. אויך איצט בין איך אַ מיטגליד פון דער אַדמיניסטראַציע. כמעט פולע פופצן יאָר, בסירוגין, בין איך געווען דער פּרעזידענט פון דעם שלום עליכם פאָלקס אינסטיטוט. פופצן יאָר בין איך אויך געווען אין דער רעדאַקציע פון דעם „קינדער זשורנאַל" אַרויסגעגעבן פון שלום עליכם פאָלקס אינסטיטוט; דריי יאָר פאַראַנט-וואָרטלעכער רעדאַקטאָר. איך בין דער מחבר פון אַכט קינדער ביכער, צוויי פון זיי זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אויף ענגליש, וואָס זיינען זיך צוגאַנגען אין צוואַנציק טויזנט קאָפּיעס. צווישן די אַכט איז דאָ דער „חומש פאַר קינדער" אויך „יהושוע און שופטים" פאַר יוגנט. איך פיר איצט אָן מיט דער שלום עליכם שול נומער פופצן און איך לערן מיט צוויי תנ"ך חברות — איין חברה תנ"ך אין שלום עליכם שול פופצן און די אַנדערע איז אין רייזען שול פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד. איך האָב אָנגעשריבן צוויי טעאָרעטישע ביכער וועגן מהות פון יידישקייט „יידן צווישן פעלקער" און „תוך יידישקייט".

איך דערמאָן די אַלע זאַכן, נישט חלילה צו אויספּיינען זיך, נאָר צו אָנווייזן דעם לייענער, אַז די אַרטיקלען זיינען נישט געשריבן געוואָרן פון אַ שונא פון די יידישיסטישע שולן, אָדער פון איינעם, וואָס איז אַוועק פון דער יידישיסטישער שול באַוועגונג צו אַן אַנדער סעקטאָר, נאָר פון אַן אינעווייניקסטן מענטשן, פון איינעם, וואָס שטייט ביי דער אַרבעט.

די אַרטיקלען זיינען נישט געשריבן געוואָרן גלאַט לשם שרייבן. איך וויל דאָ ציטירן אַ מימרא פון חסידישן רבין,

וואָס האָט געזאָגט צו זיין עולם: „סהדי במרומים, שלא לדרוש כיוונתי אלא להסיר מכשול מפני אדם" — „דער אויבערשטער איז מיין עדות, אז נישט גלאַט דרשהנען בין איך אויסן געווען, נאָר אָפּצוטאָן אַ שטרויכלונג פון די מענטשן". איך האָב אָנגעשריבן די אַרטיקלען אַז אפשר וועלן מיר, די טויער אַרום די שולן, זיך אַרומזען, אַז דער וועג אויף וועלכן מיר זיינען ביז איצט געגאַנגען פירט אין ערגעץ ניט און מיר וועלן אָנהייבן אַן איבערשאַצונג און מיר'ן אָננעמען אַ נייע אָריענטאַציע. דער יידישער וועלטלעכער סעקטאָר איז געווען אַ דינאַמישער כוח אויף דער יידישער גאַס און ער טאָר נישט פאַרשווינדן.

איך וויל זיך אַנטשולדיקן פאַרן לייענער פאַר דעם פּערזענלעכן טאָן אין די ערשטע צוויי אַרטיקלען, אָבער דווקא די פּערזענלעכער דערפאַרונג אַרום דעם צוגרייטן פון דעם „חומש פאַר קינדער" גיט אַ קלאָר בילד פון אונדזער אינטע-לעקטואַלן מצב און גייסטיקער ניוואָ פון אונדזער יידישיסטישן סעקולאַרן סעקטאָר.

מיט באַשיידנקייט, מיט צער, מיט ציטער און שרעק האָב איך אָנגעשריבן דידאַזיקע אַרבעט. איך האָב אָנגעשריבן די אַרטיקלען, ווייל איך האָב געהאַלטן אַז עס איז מיין חוב דאָס צו טאָן. אויף מיין באַשיידענעם אופן פּרוביר איך פירן די שול וואו איך בין אַקטיוו, אויף מיין וועג. אָבער די אַלטע אַפּיקורסישע אַבערגלויבנס זיינען טיף איינגעוואָרצלט ביי דעם יידישיסטישן סעקולאַרן סעקטאָר. די אַמאָליקע צאַמען ברעכערס ציטערן פאַר יעדן שינוי. בלייבט כמעט אַלץ ביים אַלטן.

איך האָף, אַז די סעריע אַרטיקלען, וואָס דערשיינט איצט אין אַ פּאַמפלעט, וועט דערוועקן אַ ברייטע דיסקוסיע און מיר וועלן זיך דעררעדן צו עפּעס. מיר טאָרן ניט בלייבן גלייכגילטיק און צופרידן און לאָזן אַזאַ וויכטיקע אינסטיטוציע ווי אונדזער שול וועזן זיך צעפאַלן.

י"ח סיון, תשט"ז.

דער חומש פֿאַר קינדער

איך בין נאָר וואָס געקומען פֿון אַ זיצונג פֿון דעם פֿאַרלאַג „מתנות", ביים שלום עליכם פֿאָלקס אינסטיטוט. די קאָמיסיע פֿון פֿאַרלאַג האָט באַשטימט ניט איבערצודרוקן דעם „חומש פֿאַר קינדער". די סיבה איז — דער חומש איז צו שווער פֿאַר די קינדער פֿון די העכערע קלאַסן פֿון די שלום־עליכם פֿאָלקשולן.

ס'איז ניט געשטאָרבן קיין טעקסט־בוך, ס'איז געשטאָרבן אַן אידייע, וואָס איז געווען פֿאַרבונדן מיט טרוימען און האָפֿענונגען אויף אַ פֿאַרטיפֿטער יידישער דערציאונג.

אַט ערשט נעכטן איז עס געווען. אמת, פֿולע זיבעצן יאָר זיינען שוין אַריבער, אָבער אַט זע איך די שטורעמדיקע קאָנפֿערענץ פֿון דעם שלום־עליכם פֿאָלקס אינסטיטוט, וואָס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין בויבעריק, און איך הער די היציקע דעבאַטעס, די פֿלאַמענדיקע וויכוחים און די ליידנשאַפֿטלעכע רעפֿעראַטן פֿאַר און קעגן דעם לימוד פֿון חומש אין די פֿאָלקשולן.

עס זיינען געווען צוויי שאַרפֿע צדדים. איין צד האָט געטענהט: עס קאָן ניט געמאָלט זיין קיין יידישע דערציאונג אָן דעם לימוד פֿון חומש. דער חומש איז דער יסוד פֿון דער גאַנצער יידישער קולטור. אָן דעם חומש האָט ניט געקאָנט געמאָלט זיין קיין נבואה. אָן דעם חומש וואָלט ניט אויפֿגעקומען קיין משנה, קיין גמרא, קיין מדרש, קיין קבלה — בכלל וואָלט אָן דעם חומש ניט געקאָנט געמאָלט זיין קיין יידישער וועלט־באַנעם. די מאָדערנע העברעאישע ליטעראַטור, די יידישע ליטעראַטור זיינען אויך אַן אָפּצווייג פֿון חומש. דער אמתער אמת איז, אַז אָן דעם חומש וואָלט ניט געווען קיין יידיש פֿאָלק. דעריבער איז קלאָר, אַז אַ יידיש קינד, וואָס קען ניט קיין חומש, אויף איינעם פֿון די יידישע לשונות, קען ניט זיין קיין שפּעטערישער ייד און קיין אַקטיווער מיטגליד אין יידישן פֿאָלקס־לעבן.

דער אַנדערער צד האָט געטענהט: דער חומש איז אַ רעליגיעז בוך. מיר זיינען ניט קיין רעליגיעזע יידן. מיר פֿירן אָן מיט יידישע וועלטלעכע פֿאָלקשולן. ווען מיר איינפֿירן דעם חומש אין אונדזערע שולן, ווערט איבערגעשטעלט דער טראָפּ פֿון אונדזער וועלט־באַנעם. דער חומש איז פֿול מיט אַ גאָט, וואָס באַשטראָפֿט, באַלוינט און גיט אַכטונג אויפֿן יחיד און כלל. מיר האַלטן אָבער, אַז דער מענטש גיט אַכטונג אויף זיך אַליין. יונגע קינדער וועלן אויפֿנעמען דעם חומש ווי דעם לעצטן און איין איינציקן אמת. און דאָס זיינען מיר ניט אויסן מיט אונדזערע שולן. איי דער חומש און די נביאים ראשונים ווי דער יסוד פֿון יידישער קולטור? מיר גיבן דעם עיקר פֿון חומש און די נביאים ראשונים צו אונדזערע קינדער. מיר לערנען דאָך מיט זיי מעשהלעך פֿון חומש. מיר גיבן איבער די קינדער די ווערטפֿולע לעגענדעס און די וויכטיקע היסטאָרישע געשעענישן פֿון אונדזער פֿאָלק אין מעשה־פֿאָרם. אָבער מיר לערנען דאָס אויף אַזאַ אופֿן, אַז עס פֿאַרלייקנט ניט אונדזער וועלט־באַנעם.

אַ שאָד, אַ שאָד, וואָס עס איז ניט

געבליבן קיין סטענאָגראַפישער באַריכט פון יענער היסטאָרישער קאָנפערענץ. די וויכוחים מיט זייער ערנסט, וואָלטן געווען אַ מוסטער ווי אַזוי פּרינציפּיעלע מענטשן האָבן אָנגעפירט אַ קאַמף און ווי אַזאַ קאַמף דאַרף אָנגעפירט ווערן. עס איז געווען אַ מחלוקת לשם שמים — ליידנשאַפטלעך, היציק, שטורעמדיק, אָבער אָן ביטערקייט און אָן אַ שמץ פון דעמאַגאָגיע.

דער חומש־צד האָט געוואונען. שיין איז געווען דער שלום־באַנקעט. אין די רעדעס האָט זיך געהערט אַ קול פון צופרידנקייט, טריאומף און שטאָלץ: „מיר, די שלום־עליכמניקעס האָבן ניט מורא פאַר קיין תוך־רעוויזיעס. אונדזער אָרגאַניזאַציע פאַרנעמט זיך בלויז מיט דערציאונג און אונדזער פּראָגראַם האָט אין זינען נאָר דאָס יידישע קינד. מיר זיינען ניט געבונדן מיט קיין פּאַרטיי־שטריק און אויף אונדז ליגט ניט דער יאָך פון וועלכער עס איז דאָגמע. דערפאַר האָבן מיר ניט קיין מורא צו רעווידירן תוך־זאַכן אַפילו ווען עס קאָן ענדערן אונדזער גאַנצן וועלטבאַנעם און מיר זאָלן דאַרפן קעמפן קעגן קאָנפאָרמיזם פון ראַדיקאַליזם“.

די רעזאָלוציע איינצופירן דעם לימוד פון חומש אין די שולן איז דורכגעגאַנגען מיט אַ גרויסער מערהייט. דער פּעדאַגאָגישער ראַט האָט אויף זיך גענומען צוצוגרייטן אַ ספּעציעלן חומש פאַר קינדער לויט יהואָשעס איבערזעצונג. גלייך נאָך דער קאָנפערענץ האָט דער פּעדאַגאָגישער ראַט מיר פאַרגעבן די אַרבעט צונויפצושטעלן דעם חומש.

עס האָט מיר גענומען כמעט פולע דריי יאָר אויסצופירן די אויפגאַבע. עס זיינען געווען דריי יאָר פון פרייד, פּיין, פיזישער אָנשטרענגונג און גרויס צער.

פרייד — עס האָט מיר גענומען איבער אַ האַלב יאָר זיך צו באַקענען מיט די קיצורים פון חומש אין העברעאיש און ענגליש און דעם איין און איינציקן קיצור אויף יידיש — געמאַכט פון ביאַליק, מענדעלע מוכר־ספרים און ראַווניצקי. דאָס איז געווען אַ פריידיקע און אָנגענעמע אַרבעט, יעדער קיצור האָט געהאַט זיין פאַרוואָס. דורך אימפּליקאַציע האָב איך געקענט זען יעדן צונויפשטעלערס געשמאַק און זיין באַציאונג צו די הייליקע טעקסטן. אַ צוויי חדשים האָט געדויערט צו מאַכן מיין אָפּקלייב. די אַרבעט איז געווען פּשוט פאַרכאַפּנדיק. שווערער איז געווען ווען איך האָב אָנגעהויבן אַראָפּשרייבן יהואָשעס טעקסט.

לכתחילה האָב איך געמיינט אַז דער עיקר אַרבעט באַשטייט פון אָפּקלייבן און אויסגלייכן די פאַרשיידענע ווערסיעס. דער טעקסט וועט דאָך גענומען ווערן פון תרגום יהואָש. אָבער ווען איך האָב אָנגעהויבן צונויפשטעלן דעם חומש האָב איך זיך אַרומגעזען אַז יהואָשעס איבערזעצונג איז לגמרי ניט פּאַסיק פאַר די קינדער אין דער עלטער פון די פאָלקשולן. יהואָשעס טעקסט איז צו פּינקטלעך, צו וויסנשאַפטלעך, צו ווערטערלעך און אָפט אַזוי ניט קלאָר ווי דער העברעאישער טעקסט. מען דאַרף האָבן אַ פּירוש אויף דער איבערזעצונג ווי אויף דעם אָריגינאַל. איך האָב אָנגעהויבן אָפּווייכן אַ היפּש ביסל פון יהואָשעס נוסח. די אַרבעט פון מאַכן פּאַקטיש אַ נייע איבערזעצונג איז געווען זייער אַ שווערע. עס האָט גענומען מער ווי צוויי יאָר. איך בין פאַרטיק געוואָרן און איבערגעגעבן דעם כתב־יד צו דער פּעדאַגאָגישער קאָמיסיע.

די צרות מיינע האָבן זיך אָנגעהויבן.

אידער די פעדאַגאָגישע קאָמיסיע האָט באַשטימט אַ רעדאַקציע האָט מען געגעבן דעם כתב־יד צו מבינים זיי זאָלן אַרויסזאָגן מיינונגען. צווישן די לייענערס זיינען געווען טאַקע אמתע מבינים, תנ״ך־קענער און „מבינים״ אין גענדזנפיסלעך. אָט די דאָזיקע „גרויסע מבינים״ האָבן אָנגעהויבן פרעגן די אמתע קלאָץ־קשיות און די הויפּט־טענה איז געווען: מי שמך? ווער האָט דיר, שלמה סיימאָן, געגעבן די אויטאָריטעט אָנצונעמען די דאָזיקע ווערסיע און אויסצולאָזן די אַנדערע? פאַרוואָס האָסטו געמאַכט אַזאַ פאַרבינדונג צווישן די מעשיות און ניט קיין אַנדערע? איך האָב זיך געבעטן: גזלנים, איר אַליין האָט דאָך מיר געגעבן די אויטאָריטעט. חוץ דעם האָב איך עס ניט געטאָן גלאַט לשם קאַפּריז. יעדער נוסח האָט זיין פאַרוואָס. אַדרבא, ווייזט אָן וואָס מען דאַרף ענדערן אין כתב־יד.

עס האָט גאָרניט נישט געהאָלפן. אַלץ וואָס איך האָב געהערט: „עס טויג ניט״. עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט אַז איך האָב צוגענומען דעם כתב־יד און געזאָגט צו די בעלי־טענות: זייט מיר געזונט און שטאַרק און שטעלט אַליין צונויף אַ בעסערן טעקסט.

עס זיינען אַריבער חדשים און קיין נייעם כתב־יד האָט קיינער פון די בעלי־טענות ניט צוגעשטעלט. די פעדאַגאָגישע קאָמיסיע האָט ביי מיר ווידער גענומען דעם כתב־יד און אויסגעקליבן אַ רעדאַקציע פון צוויי לערערס — איינעם פון אַרבעטער־רינג און איינעם פון שלום־עליכם פאָלקס אינסטיטוט. איבער דער רעדאַקציע האָט מען אָנגעשטעלט אַ רעדאַקטאָר. צו דער רעדאַקציע און צום רעדאַקטאָר האָט מען צוגעזעצט בען און חוה דוואָרקין — יהואָשעס איידעם און טאָכטער. צו דער דאָזיקער פולער רעדאַקציע האָט מען צוגעשטעלט נאָך ניין בעלי־יועצים.

איבער הונדערט־און־צוואַנציק יאָר וועט מען מסתמא אַ יידן ווי מיך פאַרשיקן אויף היפשע עטלעכע יאָר אין גיהנום אַריין פאַר ניט זיין גענוג פרום. זאָג איך, רבותי, אַז איך וועל זיך שטעלן פאַרן בית דין של מעלה און פאָדערן, הערט טאַקע פאָדערן, אַז מען זאָל מיר אַראָפּנעמען פון מיין שטראָף יענע צייט, וואָס איך האָב מיטגעאַרבעט מיט דער רעדאַקציע.

דער קאָלעגיום, ווי געזאָגט, איז באַשטאַנען פון צוויי לערערס און אַ הויפּט־רעדאַקטאָר און די דוואָרקינס. אַלע זיינען זיי געווען פריי דעם ערשטן האַלבן אָדער דריי פערטל טאָג. איך האָב יעמאָלט געאַרבעט פולע זעקס טעג אַ וואָך. דאָך איז דער קאָלעגיום קיין מאָל ניט געקומען צו מיר אין שטוב צו אַרבעטן. אַלע מאָל האָב איך געדאַרפט פאָרן צו זיי, אָפט אַזוי ווייט ווי אין די בראָנקס. פון ברוקלין ביז די בראָנקס איז אַ מהלך. דערצו זיינען די חברים לערערס, זאָלן זיי מיר מוחל זיין, ניט קיין איבעריקע פינקטלעכע מענטשן בנוגע צייט.

אָבער דאָס איז געווען די קלענסטע קלייניקייט לגבי דער אמתער אַרבעט פון רעדאַקטירן דעם טעקסט. יעדער אויסדרוק וואָס האָט אָפּגענייגט פון נוסח יהואָש האָט געפירט צו אַ דיסקוסיע. עס זיינען געווען צווישן די רעדאַקטאָרן און בעלי־יועצים אַזעלכע, וואָס דער יהואָש־טעקסט איז ביי זיי געווען מער קאַנאָניזירט ווי דער מסורה־טעקסט. דער טייערער בען דוואָרקין, יהואָשעס איידעם, האָט פשוט געוואָלט קריעה רייסן אויף יעדער ענדערונג.

ווער וויס וואָס עס וואָלט געוואָרן פון דער גאַנצער אַרבעט ווען נישט

בען און חוה דוואָרקין־יהואָש. זיי האָבן נאָך וואָכן אַמפּערן זיך געבראַכט די ערשטע ווערסיע פון יהואָשעס איבערזעצונג, וואָס ער האָט שפּעטער פאַרפולקאָמט. די ערשטע איבערזעצונג איז מי יודע מער פאָלקסטימלעך פון דער אָפּגעדרוקטער איבערזעצונג. די רעדאַקציע האָט דערזען אַז יהואָש אַליין האָט לכתחילה מתיר געווען געוויסע אָפּנייגונגען. הותרה הרצועה — דער קנופּ איז געוואָרן לויזער און מען האָט שוין אַ סך נאָכגעגעבן. נאָך חדשים אַמפּערן זיך איז מען פאַרטיק געוואָרן מיט דער אַרבעט.

דער פאַרלאַג „יהואָש" האָט איבערגענומען דעם כתב־יד און עס אָפּגעדרוקט פאַרן פאַרלאַג „מתנות". די קאַרעקטור האָט געמאַכט חוה יהואָש־דוואָרקין. זי האָט אויך באַצירט דאָס ספרל מיט פיינע צייכענונגען. דער חומש איז אויפגעזעצט געוואָרן אין „מאָנאָטיפּ" — געזעצט מיט דער האַנט, אַזוי אַז צו די העברעאישע ווערטער זאָל מען קענען צושטעלן נקודות. דאָס פּאַפּיר איז געווען פון דעם בעסטן. דער איינבונד שטאַרק און שיין. די אַרויסגעבער האָבן אָנגעשריבן אַ הקדמה און דער צונויפשטעלער אַ נאָכוואָרט. עס איז געמאַכט געוואָרן אַ גלאָסאַר. ס'איז אַרויסגעקומען אַ „חומש פאַר קינדער" אָן גרייזן, אַ צאַצקעלע; אַ חומש פאַר קינדער, וואָס קאָן זיך איבערנעמען אין אַלע הינזיכטן קעגן וועלכער עס איז אויסגאַבע אין העברעאיש און ענגליש.

דוכט זיך וואויל און גוט. איילט זיך ניט. דער שטורעם, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן נאָכן אָפּדרוקן פון דעם חומש פאַר קינדער, גיט אַ גוט בילד פון אונדזער גייסטיקן מהות, פון אונדזערע אינטעלעקטואַלן מצב און די ניוואָ פון אונדזער גייסטיקער וועלט.

זילזולים און בילבולים

דער חומש פֿאַר קינדער איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין האַרבסט 1940, און באַלד האָט זיך אַ גאַס געטאָן אַ שטראָם זילזולים און בילבולים, אויפֿן רעדאַקטאָר און אויף מיר. מע האָט אויף אונדז אָנגעהויבן טייטלען מיטן פֿינגער, ווי אויף יידן, וואָס האָבן פֿאַרשוועכט דאָס הייליקע פֿון דעם הייליקסטן.

אָט ליגן פֿאַר מיר די אויסשניטן פֿון די יידישע צייטונגען פֿון סוף יאָר 1940 און אַזוי ווייט ווי 1942, אַ צוואַנציק רעצענזיעס און אַרטיקלען וועגן חומש. דאָס וואָס עס וואַרפֿט זיך אין די אויגן מער ווי אַלץ, איז דער פֿאַקט, וואָס כמעט אַלע שרייבער האָבן געהאַלטן, אַז דאָס איז דאָס ערשטע מאָל אין דער געשיכטע פֿון יידישער פּעדאַגאָגיק, וואָס איז אַרויס אַ קיצור פֿון חומש. ער היום ווייס איך ניט צי די אַלע אָנפֿאַלערס האָבן טאַקע ניט געוואוסט און ווייסן נאָך עד היום ניט, אַז עס זיינען פֿאַראַן אין ענגליש הונדערטער קיצורים פֿון חומש און אין העברעאיש צענדליגער, אָדער זיי האָבן זיך לשם פּאָלעמיק געמאַכט ניט ווויסנדיק.

מע האָט דעם רעדאַקטאָר און מיך באַשולדיקט, ערשטנס: ווי וואַגן מיר בכלל זיך צוצורירן צום חומש? מע טאָר ניט! יידישע קינדער מוזן לערנען דעם חומש אָט ווי ער שטייט און גייט, אַריינגערעכנט „אישה — אַן אישה, כי תזריע — אַז זי וועט מזריע זיין, וילדה זכר און זי וועט געבערן אַ זכר”. צווייטנס, אַז מיר האָבן אויסגעלאָזן איינעם פֿון די עשׂרת הדברות; מיר האָבן געשריבן דעם שם המפֿורש אָנשטאָט גאָט און די יידישע קינדער וועלן אַרויסריידן דעם פֿולן שם המפֿורש, וואָס נאָר דער כהן גדול האָט עס געמעגט אַרויסברענגען אויף זיינע ליפּן איין מאָל אַ יאָר אום יום־כּיפּור, ווען ער איז אַריין אין קדשי קדשים. מיר האָבן אַרויסגעוואָרפֿן דאָס וואָרט גאָט. און אויסער די אַלע זאַכן האָבן מיר צוגעשטעלט שטעלן, וואָס זיינען ניט בנימצא אין חומש.

דאָס טשיקאַוועסטע ביי די אַלע רעצענזאַנטן איז געווען, וואָס זיי האָבן צוגעגעבן, אַז זיי האָבן דעם חומש אַפֿילו ניט אָנגעקוקט.

חיים ליבערמאַן האָט דעם רעדאַקטאָר, יודל מאַרק, און מיך אָנגערופֿן פּשוט משומדים, אָדער מיסיאָנערן און אין דעם זעלביקן אָטעם צוגעגעבן, אַז ער האָט דעם חומש ניט געזען. אָט איז אַ קורצער אויסצוג פֿון זיין אָנפֿאַל:

„וואָס מען האָט דאָרטן אָנגעשריבן ווייס איך ניט. נאָר מען האָט מסתמא דעם חומש מל געווען לויט אַלע שטרענגע דינים פֿון פּראָגרעסיוון שולחן ערוך. די מוהלים זיינען געווען ש. סיימאָן און יודל מאַרק. האָבן מיר שוין הייסט עס אויך, אַזוי ווי די קריסטן, „אַ גאָספּעל לויט דעם הייליקן מאַרק מיט אַ סיימאָן” ווי עס געהערט צו זיין” („טאָג”, יאַנואַר 16, 1941).

דער שטראָם פֿון זידלערייען און בלבולים איז געפֿלאָסן כמעט פֿולע פֿערצן חדשים. אַפֿילו אין דעם העברעאישן וואָכנבלאַט „הדואַר”, וואָס געווינלעך איגנאָרירט ער אַלץ, וואָס עס גייט אָן אין דעם יידישן וועלטלעכן סעקטאָר איז געווען אַ לייט־אַרטיקל „מעשׂה בחומש לילדים”

(גליון י״ד, ג׳ בשבט תש״א). פאַר־
שטייט זיך, מע האָט אונדז גאַנץ
היפּש געזידלט און צוגעגעבן, אַז ער,
דער עדיטאָריעל־שרייבער, האָט דעם
חומש ניט געזען. מען דאַרף אַפילו
ניט דערמאָנען אַז דער העברעאישער
מוסר־זאָגער האָט ניט דערציילט, אַז
אין אַלע מאָדערנע העברעאישע
תלמוד תורהס און שולן, לערנט מען
מיט די אָנהייב־קלאַסן אַ קיצור חומש
אויף העברעאיש. דאָס וואָלט דאָך
אַרויסגענומען דעם ווינט פון זיינע
פּאָלעמישע זעגלען.

די אַטאַקעס זיינען געקומען פון
די פרומע און נאָך מער פון די
אפיקורסים, וואָס אַליין שמעקן זיי
ניט אַריין אין אַ שול, האָבן ניט ביי
זיך אין שטוב קיין רעליגיעזע ספרים,
היטן ניט אָפּ קיין שבת און כשרות.
דאָך זיינען די דאָזיקע אַפּיקורסים אַלע
מאָל פלאַם־פייער אויף רעפאָרמערס
און בכלל אויף יידן, וואָס מאַכן דעם
קלענסטן אָפּנייג פון טראַדיציאָנע־
לער יידישקייט. לויט די טענות פון
די פרומע און די טענות פון די
אַפּיקורסים, וואָס ציטערן פאַר אַן אָפּ־
נייג, האָבן מיר צוגעגרייט אַ חומש
לויט דעם פּראָגרעסיוון שולחן ערוך.
אָבער פון לינקס האָט מען אונדז פאַר־
שריען ווי פינצטערלינגע, רעאַקציאָ־
נערן, יידן אין פאַרשמאַלצענע יאַר־
מולקעס און קאַפּאָטעס, וואָס ווילן
אַריינשמוגלען רעליגיע, רחמנא ליצלן,
אין די יידישע וועלטלעכע שולן. אַ
בריוו אין „פאָרווערטס״ פון איינעם
פון די אַקטיווע טוערס פון די אַר־
בעטער־רינג שולן גיט איבער דעם
תמצית פון אַלע טענות פון לינקן
צד:

„באַלד אין אָנהייב פון אונדזער גרינ־
דונג האָבן מיר דערקלערט פאַר דער וועלט,
אַז אונדזערע שולן זיינען יידיש־וועלטלעכע
און ניט קיין יידיש־רעליגיעזע. מיר זיינען
ניט קעגן דעם, אַז אונדזערע לערערס זאָלן
לערנען מיט אונדזערע קינדער יידישע לע־
גענדעס פון חומש, אָבער מיר זיינען קעגן
לערנען רעליגיע מיט די קינדער פון אַכט
אָדער ניין יאָר. מיר האַלטן אַז דער חומש
איז אַ רעליגיעזער ספר״ (נ. כייעט, „פאָר־
ווערטס״, יאַנואַר 3, 1941).

דער אַרבעטער רינג האָט נאָך לאַנ־
גע דעבאַטעס אָנגענומען אַ באַשלוס
ניט צו לערנען אין די אַרבעטער רינג
שולן, איצט די פּרץ־שולן, דעם „חומש
פאַר קינדער״.

אַ סך לערערס, וואָס האָבן דווקא
געהאַלטן פון דעם „חומש פאַר קינ־
דער״, זיינען אָבער געווען סקעפּטיש
צי דער לימוד פון חומש וועט פאַר־
אינטערעסירן די קינדער. „ס'איז אַ
נודנער לימוד״ — האָבן זיי געטענהט
— „מיר געדענקען עס נאָך פון אונ־
דזערע חדר־יאָרן״.

אָבער צו אַלעמענס איבערראַשונג
האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער לימוד
פון חומש איז שנעל געוואָרן דער
פּאָפּולערסטער און דער באַליבסטער
ביי די קינדער. אין עטלעכע יאָר האָט
דער לימוד פון חומש געענדערט דאָס
גאַנצע פּראָגראַם פון אַ סך שולן, ווייל
דער חומש איז געוואָרן דער גרויסער
עיקר פון דעם גאַנצן פּראָגראַם.

ווי עס ווייזט אויס האָבן אַ סך
לערערס פון די אַרבעטער רינג שולן
און אויך די לערערס פון נאַציאָנאַלן
אַרבעטער פאַרבאַנד, „אַריינגעשמוגלט״
אין די קלאַסן דעם „חומש פאַר קינ־
דער״. דער פאַקט איז, אַז די
ערשטע אויפלאַגע פון דריי טוי־
זנט, איז געווען אָפּגעדרוקט אין
1940 און אין 1944 האָט מען גע־
דרוקט אַ צווייטע אויפלאַגע פון דריי
טויזנט עקזעמפּלאַרן. די שלום־עליכם
פאָלקשולן אַליין האָבן ניט געקאָנט
אויסנוצן קרוב טויזנט קאָפּיעס אַ
יאָר. די צאָל תלמידים אין די
העכערע קלאַסן פון די שלום־עליכם
שולן איז קיינמאָל ניט געווען מער ווי

צוויי הונדערט אָדער צוויי הונדערט און פּופּציק.

די צווייטע אויפלאַגע פון דריי טויזנט עקזעמפּלאַרן האָט שוין גענומען פינף יאָר צו פאַרקויפן. אַ דריטע אויפלאַגע פון נאָך צוויי טויזנט איז דערשינען אין 1949, מיט זעקס יאָר צוריק. איצט איז די אויפלאַגע אויספאַרקויפט. דער פאַרלאַג „מתנות" האָט באַשטימט מער ניט איבערצודרוקן דעם חומש, ווייל דער נאָכפרעג אויפן חומש האָט זיך כמעט ווי אָפּגעשטעלט. די שולן האָבן זיך ווידער אומגעקערט צו מעשיות פון חומש, ניט צו די אַלטע אויסגאַבעס, נאָר צו אַ נייער וועדזיע צוגעגרייט פון דעם לערער א. בראָמבערג ע"ה. אַ דין ביכעלע וואָס גיט איבער די מעשיות פון חומש בראשית אין אַ זייער באַגרענעצטן וואָקאַבולאַר.

די טענה פון אַלע לערערס איז איצט ניט קיין אידעאָלאָגישע, נאָר אַ פּראַקטישע: דער „חומש פאַר קינדער" איז צו שווער פאַר די קינדער, וואָס באַזוכן אונדזערע שולן. ס'איז אינטערעסאַנט אַז אין דער כמעט איין און איינציקער זאַכלעכער און גינסטיקער רעצענזיע, געשריבן פון ש. ניגער, וועגן „חומש פאַר קינדער" האָט דער חשובער מחבר טענות צום צונויפשטעלער און צום רעדאַקטאָר, אַז מיר האָבן צופיל מורא געהאַט פאַר ניט פאַרשטענדלעכע אויסדרוקן און ווערטער.

„בכלל דוכט זיך מיר, אַז די רעדאַקציע פון דעם „חומש פאַר קינדער" האָט צופיל מורא געהאַט טאָמער וועט אַ וואָרט ניט זיין פאַרשטענדלעך און טאָמער איז עפּעס ניט פאַר דעם קינדערשן שכל און דער קינדערשער דערפאַרונג". (ש. ניגער „חומש פאַר קינדער", „טאָג", עס פעלט מיר דער יום).

איצט אָבער דרוקט מען מער ניט איבער דעם „חומש פאַר קינדער" ווייל ער איז צו שווער פאַר אונדזערע קינדער. וואָס איז געשען מיט די יידישע קינדער־שולן ?

אָבער אײדער איך וועל דערקלערן די לאַגע אין אונדזערע יידישע שולן, מיין איך, אַז עס איז אפשר בייטיק פאַר דעם אַלגעמיינעם לייענער איך זאָל מאַכן אַ פּערזענלעכע דערקלערונג. עס קאָן עמיצן איינפאַלן, אַז אַזוי ווי איך בין דער צונויפשטעלער פון דעם „חומש פאַר קינדער" און אַט דאָס טעקסטבוך האָט זיך פאַרקויפט אין אַכט טויזנט עקזעמפּלאַרן, וועל איך איצט נאָכן אָפּשטעלן פון בוך, ליידן אַ פינאַנציעלן פאַרלוסט, דערפאַר מיין אויפגעבראַכטקייט, קפּדנות און בייזער. ווייל איך דערקלערן, אַז איך האָב קיין מאָל ניט געקראָגן קיין גראָשן האָנאָראַר ניט פאַר דעם „חומש פאַר קינדער" אָדער פאַר די אַנדערע אַכט ביכער, וואָס זיינען פאַרעפנטלעכט געוואָרן פון פאַרלאַג „מתנות". איך האָב פון מיין קעשענע באַצאָלט פאַר דריי מאָל איבערשרייבן דעם חומש אויף דער מאַשינקע. איך האָב אויך צושטייער געגעבן צו די הוצאות פון אַרויסגעבן מיין יעדן בוך, אַחוץ „יהושע און שופטים" און „חומש פאַר קינדער", וואָס איך האָב באַצאָלט בלויז פאַר טיפּירן. אָבער מיין צושטייער האָב איך ניט צוריקגעקראָגן, ווייל איך האָב עס אַוועקגעגעבן בתורת מתנה. נאָך מער, ווען איך דאַרף געבן עמיצן אַ מתנה מיינעם אַ בוך, קויף איך עס פון דעם פאַרוואַלטער פון פאַרלאַג „מתנות" און באַצאָל דעם מקח, ווי אַלע אַנדערע קונים.

בין איך חלילה ניט אויפגעבראַכט, ווייל איך וועל האָבן אַ פינאַנציעלן פאַרלוסט.

חוץ דעם האָט מען זיך איצט געווענדט צו מיר: אַז איך זאָל צוגרייטן אַ נייעם טעקסט, וואָס זאָל זיין „אַ ביכל פון 120־150 זייטלעך, און דער

עיקר, פאַרשטייט זיך, איז דאָרטן די געשיכטע פון משה רבנו פון זיין געבוירן ביז זיין טויט. חומש „בראשית" וועט מען לערנען פון בראַמ־בערגס „חומש־מעשיות", „וואָס גיט כאָטש עפּעס פון דעם חומש בראשית" (פון אַ בריוו פון יודל מאַרק געשיקט צו מיר נאָוועמבער 7, 1955).

הייסט עס, אַז אפילו מיין פּרעס־טיזש וועט ניט געמינערט ווערן. בין איך אויפגעבראַכט, ווייל דאָס וואָס מען האָט אָפּגעשטעלט דאָס דרוקן פון „חומש פאַר קינדער" איז אַ שלעכטער סימן, וואָס ווייזט, אַז מיר האָבן גאָר ווייניק קינדער, אָדער בעסער בכלל קיין קינדער ניט אין די העכערע קלאַסן אין די פאָלקשולן, וואָס קענען גענוג ייִדיש צו פאַרשטיין אַן איינ־פאַכן ייִדישן טעקסט. דאָס אָפּשטעלן דעם חומש איז אַ סימפּטאָם פון אַ געפערלעכער חולאת. עס ווייזט אויף אַ ירידה אין אונדזערע שולן. ניט נאָר איז דער „חומש פאַר קינדער" צו שווער פאַר אונדזערע קינדער, שוין יאָרן אַז קיין קינדער־בוך האָט זיך ניט פאַרקויפט צו די שול־קינדער. אונדזערע קינדער אין די שולן האָבן אַזאַ באַגרענעצטן ייִדיש וואָקאַבולאַר, אַז זיי קענען ניט איבערלייענען וואָסער ניט איז קינדער־דערציילונג אין אַ קינדער־זשורנאַל, סיידן די דער־ציילונג איז געשריבן געוואָרן אין אַ קאָנטראָלירטן ווערטער־שאַץ. חוץ דעם איכות פון די קינדער איז דער כמות קליין. די קולטור־אַרבעט אַרום די שולן איז אויך שטאַרק איינגעשרומפּן.

וואָס איז געשען מיט אונדזערע שולן?

***

צו ד"ר. שלמה סיימאָן
ליבער פריינט —

איך האָב באַקומען אייער בריוו פון דעם 19טן נאָוועמבער. ביני לביני האָט זיך גע־ביטן דער באַשלוס פון די לערערס, און איך בין דאָך נאָר געווען דער וואָס האָט געדאַרפט אויספירן די דאָזיקע באַשלוסן. די פראַגע וועגן חומש פאַר קינדער איז באַטראַכט געוואָרן אויף אַ זיצונג פון לערער ראָט, און דער לערער ראָט האָט אַרויס־געזאָגט די מיינונג אַז מע דאַרף בלייבן ביי דעם „חומש פאַר קינדער". מע דאַרף בלויז איבעררעדאַגירן געוויסע שטעלן, פאַרבייטן עטלעכע צענדליק ווערטער אויף פּשוטערע, און אפשר אומעטום מאַכן גאָר קליינע קירצונגען. הכלל די חברים לערערס האָבן אין זינען ניט קיין גרויסע שינויים, אַזעלכע וואָס מיר ביידע אינאיינעם וואָלטן עס אפשר געקענט דורכפירן במשך פון איין טאָג אָנגעשטרענגטער אַרבעט.

אויב עס וועט אונדז אויסקומען עפּעס וואָס איבערצובייטן, וועלן מיר פאַרשטייט זיך צונויפריידן זיך.

מיט די פריינדלעכסטע גרוסן
אייער
יודל מאַרק

ווי דער לייענער קען זען פון דעם בריוו איז דאָס וואָס די לערער האָבן דערוויל באַשטימט מען זאָל איבער־דרוקן דעם חומש פאַר קינדער, ניט קיין לייזונג פון דעם פּראָבלעם. די לאַגע אין די שולן וועט זיך פון דעם ניט בייטן.

דער איצטיקער מצב פון די שולן

צו קריגן אַן אמת בילד פון דעם מצב פון די יידישע שולן דאַרף מען ניט פאַרגלייכן די צאָל קינדער, וואָס גייען איצט אין די יידישע שולן מיט דער צאָל קינדער וואָס זיינען געגאַנגען אין די שולן צען, פופצן אָדער אַפילו צוואַנציק יאָר צוריק. די צאָל קינדער איז אפשר איצט ניט קלענער ווי מיט אַ פאָר צענדליק יאָר צוריק. און אויב מען זאָל עטוואָס אַ דריי טאָן די ציפערן, ווי סטאַטיסטיקער קענען, וועט אויסקומען, אַז היינט באַזוכט אַ גרעסערע צאָל קינדער די יידישע שולן ווי ווען עס איז. פאַרשטייט זיך, אַז דער סטאַטיסטיקער וועט ניט דערמאָנען קיין זונטאָג־שולן אָדער די שולן, וואָס געפינען זיך אין די פאַבליק־סקולס בנינים.

דער אמתער מצב פון די שולן שפּיגעלט זיך אָפּ אין דער צאָל גראַדואַנטן סיי פון די פאָלקשולן און סיי פון די מיטלשולן.

לעצטן פרילינג האָבן גראַדואירט פון אַלע דריי טיפּן שולן: שלום־עליכם פאָלקשולן, פרץ־שולן (אַרבעטער רינג) און פאָלקשולן פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד אַ סך־הכל ניט מער ווי אַרום 160 קינדער. אפשר מיט צען קינדער מער אָדער ווייניקער. אָבער דאָס איז אַלץ ניט די אמתע צאָל. אַ גרויסע צאָל גראַדואַנטן זיינען ניט געווען ראוי צו גראַדואירן. מע קאָן ערלעך אַראָפּנעמען אַ דריטל קינדער און נאָך מער, וואָס לויט זייערע ידיעות האָבן זיי ניט געטאָרט גראַדואירן. מע האָט זיי גראַדואירט ווייל זיי זיינען שוין צו אַלט צו באַזוכן אַ פאָלקשול, ווייל זיי זיינען געוואָרן בר מצווה, ווייל מען האָט זיי מער ניט געקאָנט איינהאַלטן אין שול, אָדער ווייל זיי האָבן שוין באַזוכט פיר יאָר די שול.

די צאָל קינדער אין אַלע דריי מיטלשולן גיט נאָך אַ בעסער בילד פון דער צאָל און קוואַליטעט פון אונדזערע גראַדואַנטן. אין אַלע דריי מיטלשולן געפינען זיך ניט מער ווי אַ הונדערט און פופציק אָדער אַ הונדערט און זעכציק קינדער. אפשר נאָך ווייניקער. די אַרבעטער רינג מיטלשול האָט אַרום אַכציק־ניינציק קינדער, אין די מיטלשולן פון שלום־עליכם פאָלק־אינסטיטוט און נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד צו דרייסיק אָדער פינף און דרייסיק קינדער.

מע דאַרף געדענקען, אַז ביז מיט אַ צען יאָר צוריק האָט די אַרבעטער רינג מיטלשול געהאַט קרוב דריי הונדערט קינדער, די שלום־עליכם מיטלשול קרוב צוויי הונדערט קינדער און די מיטלשול פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד קרוב הונדערט קינדער.

דאָס רוב קינדער, וואָס באַזוכט איצט די וועלטלעכע יידישע שולן קומען פון היימען, וואו מע רעדט ניט קיין יידיש. די עלטערן, וואָס שיקן די קינדער אין אונדזערע שולן, האָבן ניט קיין באַציאונג צו יידיש ווי דאָס לשון, וואָס פאַרהוילט אין זיך די פאָלקס־קולטור (כ'ווייס וועגן דער אַנקעטע, וואָס דער אַרבעטער רינג און דער שלום־עליכם פאָלק־אינסטיטוט האָבן דורכגעפירט. ס'איז אַ פאַרפלאָנטערטער ענין און די שלוסן, וואָס די לערערס האָבן גע־

מאַכט פון די ענטפערט זיינען ניט קיין באַרעכטיקטע). אַט דער נייער קאַנטינגענט עלטערן שיקן ניט די קינדער אין אַ יידישער פאָלקשול, וואָס שטעלט דעם טראָפּ אויף פאָלקס־קולטור, וואָס פאָדערט אַ געוויסע מאָס פון סעפּאַראַטיזם פון דער אַלגעמיינער אַמעריקאַנער קולטור. זיי שיקן די קינדער אין אַ „היברו", צו קריגן אַ לעק „דזשודאַאיזם", יידישקייט. אויף די פּלאַקאַטן פון די וועלטלעכע שולן ווערן אויסגערעכנט די לימודים פון די פאָלקשולן: יידיש, יידישע געשיכטע, „בייבל", בר־מצוה, געזאַנג, יידישע ידיעות א. א. וו. די עלטערן טייטשן אויס דאָס פּראָגראַם לויט זייער נייגונג און פאַרלאַנג.

דאָס רוב קינדער, כמעט אַלע, קומען ניט פון קיין יידיש ריידנדיקע היימען. אמת, דער קלאַנג פון יידיש לשון איז זיי ניט אַזוי פרעמד ווי, למשל, העבּרעאיש, אָבער דאָך קענען זיי ניט קיין יידיש. אין די ערשטע קלאַסן איז דאָס אָפיציעלע לשון ענגליש. אין די עלטערע קלאַסן איז ענגליש אויך אַ תושב. מע מוז אַוועקגעבן אַ סך צייט אין מי אויסצולערנען די קינדער פאַרשטיין יידיש, זיי אויסלערנען לייענען יידיש. אַפילו אין די פינף־טאָגיקע שולן לערנט מען מיט תלמידים ניט מער ווי פינף שעה אַ וואָך וואָס מיינט באמת נאָר פיר שעה. ווי אַזוי קאָן זיך אַ קינד אויסלערנען אין אַזאַ קורצער צייט ריידן און לייענען פריי יידיש און עס זאָל נאָך בלייבן צייט אויף עיקר לימודים ?

איך רייד דאָ וועגן די פינף־טאָגיקע שולן. די דרייטאָגיקע, די שולן וואָס זיינען אין די פּאַבליק־סקולס זיינען אַן ענין פאַר זיך און איך וועל ריידן וועגן זיי באריכות שפּעטער.

קינדער וואָס קענען ניט קיין יידיש און קומען פון היימען וואו מען רעדט ניט קיין יידיש, האַלטן זעלטן אויס די פינף יאָר פון פאָלקשול. זיי דאַרפן עס ניט. זיי זיינען דאָך ניט געקומען כדי קריגן אַ דערציאונג פון אַ פאָלקס־קולטור. זיי זיינען געקומען בעיקר אין די פאָלקשולן צו קריגן אַ לעק פון קאָנפאָרמיסטישער יידישקייט. ניט די עלטערן פון די קינדער און ניט די תלמידים זיינען פאַראינטערעסירט צו גראַדואירן. דערפאַר איז די צאָל גראַדואַנטן אַזוי קליין. די גראַדואַנטן זיינען אַן אויסנאַם. די גראַדואירטע, וואָס באַזוכן אַ מיטלשול זיינען אַן אויסנאַם פון אַן אויסנאַם. די וואָס האַלטן אויס די פולע פיר יאָר פון מיטלשול זיינען אַ זעלטענהיים — אַ יוצא מן הכלל.

פאַרשטייט זיך, אַז פאַר אַזאַ קאָנטינגענט קינדער, אַפילו אין די העכערע קלאַסן, איז דער חומש פאַר קינדער אין יידיש צו שווער. ס'איז אויך צו שווער פאַר זיי די קינדער־זשורנאַלן וואָס דערשיינען איצט. ס'איז געווען אַ צייט, ווען אַ צאָל קינדער האָבן געלייענט דעם קינדער־זשורנאַל, גענומען אים אַהיים צו לייענען. דערנאָך איז געוואָרן, אַז מע האָט דעם קינדער־זשורנאַל פאָרגעלייענט פאַר זיי. איצט קאָן מען פאַר זיי שוין אויך ניט פאָרלייענען. די קינדער פאַרשטייען ניט קיין יידיש. גאָר ווייניק קאָפּיעס פון קינדער זשורנאַל ווערן פאַרשפּרייט אין די שלום־עליכם שולן אויך ווייניק קאָפּיעס „קינדער־צייטונג", אַרויסגעגעבן פון אַרבעטער רינג ווערן פאַרשפּרייט. איך מיין ניט גלאַט אַריינגעשיקט אין די שולן פון צענטראַלן אָפיס, נאָר טאַקע געניצט פון די לערערס און געלייענט פון די קינדער. די זשורנאַלן פאַר קינדער ווערן געשיקט אין היפשע צאָלן קיין מעקסיקע, קיין קאַנאַדע, קיין אַרגענטינע, איבער גאָר דער וועלט, צו יחידים דערוואַקסענע יידן, אָבער גאָר

ווייניק, טאַקע גאָר ווייניק אין די צענדליגער בלויז, אַפילו ניט אין די הונדערטער קאָפּיעס ווערן זיי פאַר־שפּרייט צווישן די קינדער אין די פאָלקשולן.

אַמאָל פלעגט זיך נאָך פאַרקויפן אַ בוך געשריבן פאַר קינדער. היינט גאָרנישט. דער אַרבעטער־רינג האָט אַפילו אויפגעהערט אַרויסצוגעבן די מאַגערע, דינע לייען־ביכלעך. דער פאַרלאַג „מתנות" האָט ניט אַרויס־געגעבן קיין קינדער־בוך שוין יאָרן. די וואָס ער האָט געדרוקט פריער ליגן און שימלען.

ס'איז כדאי פאַרן עולם אויפצו־קלערן דעם ענין בר־מצוה אין די יידישע וועלטלעכע שולן. ס'איז גע־ווען אַ צייט, ווען די יידישע וועלט־לעכע שולן האָבן ניט געהאַלטן פון בר־מצוה, ס'איז דאָך קלעריקאַליזם. אָבער דער דרוק פון די עלטערן איז געוואָרן אַזוי גרויס, אַז די שולן זיינען געווען געצוואונגען איינצופירן דעם צערעמאָניאַל. אין די שלום־עליכם שולן איז אָנגעגאַנגען אַ גרויסער גע־ראַנגל. סוף כל סוף האָט מען אָנ־גענומען אַ רעזאָלוציע איינצופירן אַ מאָדערנע בר־מצוה. מע האָט באַ־שטימט אַ קאָמיסיע איינצושטעלן אַ צערעמאָניאַל און אַ נוסח. ס'האָט זיך אויסגעלאָזן אַז קיין נייעם צערע־מאָניאַל האָט מען ניט איינגעפירט. די סיבות וועלן ווערן קלאָר שפּעטער. מען האָט איינגעפירט אַ „נאַסטאַ־יאַשטשע" בר־מצוה. אָבער די לע־רערס האָבן קיין חשק ניט געהאַט אָנהייבן צו לערנען מיט די קינדער די ברכות און די הפטורה. אַ סך לערערס, איבערהויפּט די פרויען־לערערינס האָבן פּשוט ניט געקאַנט דעם לימוד, האָט מען אַריינגענומען אין די אַרבעטער רינג שולן און אין די שלום־עליכם שולן מלמדים ספּעצ־יעל פאַר דעם לימוד. דער מלמד לערנט אויס דעם ייִנגל די ברכות, די הפטורה און לייגן תפילין. געוויינ־לעך דעם „ספּיטש", די רעדע, לערנט עס דעם ייִנגל דער פאָלקשול לערער. די בר־מצוה האָט געהאָלפן די שולן. עס האָט זיך פאַרגרעסערט די צאָל ייִנגלעך. ביז מען האָט איינגעפירט בר־מצוה איז געווען אַ סכנה אַז די פאָלקשולן זאָלן ווערן מיידלעך־שולן.

דוכט זיך גוט: אָבער עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ קאָמיש־טראַגישע סיטו־אַציע.

ראשית ווי נאָר אַ ייִנגל ווערט בר־מצוה פאַרלאָזט ער די שול. ער איז שוין פאַרטיק מיט זיינע לימודים. מיר זיינען באַקאַנט פאַלן, וואָס ייִנגל־לעך האָבן אויפגעהערט צו גיין אין שול אַ חודש פאַר דער גראַדואירונג. ער איז דאָך געוואָרן בר־מצוה. אויב אַ ייִנגל ווערט בר־מצוה פון אָנהייב לערניאָר קאָנט איר אים ניט איינ־האַלטן אין שול מיט קייטן. שנית איז געוואָרן אַ געזעלשאַפטלעכער פלאָנטער. אַ סך בתי־מדרשים און צענטערס האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו־צולאָזן די בר־מצוה בחורים פון די וועלטלעכע שולן עולה לתורה זיין. די טענות פון די ראַביים און רבנים זיינען:

— איר, וועלטלעכע יידן, האַלט ניט פון דאַווענען, פון מנינים, פון קריאת התורה, פון שבת און יום־טוב. מיינט עס, אַז מיר דאַרפן אייך באַ־זאָרגן מיט אַ רעליגיעזן צערעמאָניאַל, וואָס איז ביי אייך טריף. מיר אין אונדזערע תלמוד־תורות און נאָכ־מיטאָגדיקע העברעאישע שולן האָבן אַ באַשטימטע פּראָגראַם, וואָס איידער אַ ייִנגל קאָן ניט נאָכקומען. אַ ייִנגל פון אַן אַנדער תלמוד־תורה זיינען מיר מחויב צו דערלויבן מאַכן בר־מצוה ביי אונדז אין שול. זיי זיינען אַ טייל פון יידישע קהילות. אָבער איר האָט ניט אַפילו קיין אין שול, וואָס מאַכט

אַ מנין, פֿאַרוואָס זיינען מיר מחויב איך צושטעלן אייערע רעליגיעזע הצטרכותן?

דער בר־מצוה פּלאַנטער איז ניט דער איינציקער אין די יידיש־וועלטלעכע שולן. ווען די שולן זיינען געווען אידעאָלאָגיש קלאָר וועלטלעך איז ניט געווען קיין קאָנפליקט צווישן דער שול און דער הנהגה אין הויז; צווישן די לימודים און דער היים. אָבער איצט, ווען די שולן האָבן אָנגעהויבן אַריינעמען רעליגיעזע עלעמענטן, האָט זיך אַנטוויקלט אַ היפּשע סתירה צווישן דער שול און דער היים, צווישן די לערערס און די תלמידים. ווען מע לערנט חומש, ווילן די קינדער ניט זיצן אָן היטלען. אַוודאי און אַוודאי מוז מען לערנען די בר־מצוה לימודים אין היטלען. גאָר אָפט ווען אַ יונגער פֿאָטער קומט צו זען דעם לערער צו אַ פֿאַרוואַלטונג־זיצונג טוט ער ניט אויס דאָס היטל. נאָך מער, וואָס מיינט פֿראַווען מיט קינדער אַן עונג־שבת און ניט האַלטן פֿון שבת? נאָך ערגער איז — צו אַן עונג־שבת מאַכן די קינדער קידוש. פֿאַר די עלטערן איז פֿריקרע צוצוזען ווי אַ קינד מאַכט קידוש אָן אַ היטל אָדער דער לערער שטייט אָן אַ היטל. היינט, אין די שולן וואו מען לערנט תפֿילות? טוט אָן דער לערער דאָס היטל און טוט עס אויס. אַן אמתע קאָמעדיע.

עס איז דאָ גאָר ווייניק קולטור־טעטיקייט אַרום די שולן. אַ ניי בוך איז שוין מער ניט קיין געשעעניש ביי די פֿאַרוואַלטונגען. יידיש איז איצט אַ נחות דרגא. קלייניקייטן: מען הערט שוין מער ניט קיין „גוט אָונט", „אַ גוטע נאַכט", נאָר „שלום". מען זאָגט שוין „עונג שאַבאַט", „שאַבאַט שאַלאָם". ניטאָ מער קיין העברעאיש אָדער לשון קודש, נאָר איווריט. און איווריט לערנט מען אין האַיסקול, יידיש ניט. יידיש האָט אַפֿילו ביי די יידישיסטן איצט פֿאַרנומען דעם צווייטן אָרט.

אַמאָל זיינען געווען אָפֿטע לעקציעס, רעפֿעראַטן, קערמישלעך אין די שולן. מחמת סיבות וואָס מיר וועלן דערקלערן ווייטער, האָט זיך די דאָזיקע טעטיקייט כמעט ווי אָפּגעשטעלט. מען האָט געלייגט גרויסע האָפֿענונגען אויף אַ ספּעציעלער קולטור־אַרבעט, וואָס וועט זיין פֿאַרבונדן מיט אַן עונג שבת אָדער יום־טוב. אָבער עס איז ניטאָ קיין איין יידיש־וועלטלעכע שול אין גאַנץ ניו־יאָרק וואָס האָט אַלע וואָך אַן עונג־שבת. די סיבה איז אַ פּשוטע — מען האַלט דאָך ניט פֿון שבת. איז דער עונג־שבת אַן אונטערנעמונג. וויפֿיל אונטערנעמונגען קאָן מען האָבן דורכן ווינטער? איבערהויפּט ווען עס איז ניט קיין שבת־אָדער יום־טוב פֿייערונג, וואָס מען פֿירט דורך אַליין, נאָר שטענדיק וויל מען אַ קראַפֿט, אַן אונטערהאַלטער.

אָבער וואָס האָט פּאַסירט מיט די אַלטע טוערס, איבערגעגעבענע יידישיסטן, גלותיסטן, פֿאָלקיסטן, סאָציאַליסטן, סעקולאַריסטן, גלות־נאַציאָנאַליסטן און די אַלע וואָס האַלטן פֿון דאָיקייט? די יורשים פֿון מזרח־אייראָפּעאישער וועלטלעכער יידישקייט? אָבער איידער מיר באַטראַכטן דעם דאָזיקן ענין וועלן מיר זיך אָפּשטעלן אויף דער וויכטיקייט פֿון יידישיסטישן שולוועזן.

די וויכטיקייט פון די וועלטלעכע שולן

די ידידה פון אונדזערע שולן איז געקומען ניט נאָר דערפון וואָס די נייע עלטערנשאַפט נייטיקט זיך ניט מער אין יידיש און וויל אַ קאָנפאָרמיסטישע דערציאונג, נאָר אויך מחמת דעם וואָס די טוערס און פאַרוואַלטערס פון די שולן זיינען עלטער געוואָרן און זיך געביטן, געוואָרן „פרומערע יידן" ווי אַמאָל. פרומערע יידן אפשר, אָבער ניט מער אַזוי שעפעריש ווי אין די יונגע יאָרן.

מיט צוואַנציק יאָר צוריק אָדער אַפילו מיט פופצן יאָר צוריק איז די פאַרוואַלטונג פון די שולן באַשטאַנען פון יידישע פאָלקס־מענטשן, וואָס האָבן ניט באַלאַנגט צו קיין בית־מדרש, ניט געווען פאַרבונדן מיטן יידישן רעליגיעזן לעבן און מיט דער ציוניסטישער באַוועגונג. געווינטלעך זיינען די דאָזיקע יידן געווען סאָציאַליסטן, וואָס האָבן זייער בילדונג געקראָגן אויף דער אַרבעטער־בירזשע, אין די יוניאָנס, אין דעם יידישן טעאָטער, אין די יידישער קאָנצערט־און לעקציע־זאַלן, בכלל אין דער ראַדיקאַלער אַנטי־רעליגיעזער אָדער אַ־רעליגיעזער באַוועגונג. די יידישע פרעסע איז געווען זייער הויפט גייסטיקע שפייז און די בעסערע פון זיי זיינען געווען לייענער פון דעם יידישן בוך. דער יידישער שרייבער איז געווען זייער רבי, אויטאָריטעט און פירער.

דער דאָזיקער עלעמענט האָט ניט געהאַט קיין אַנדער יידישע טעטיקייט אויסער דער שול־פאַרוואַלטונג. אויף די צדקה־קאַמפּיינען האָט ער געקוקט קרום, אין די זאַמלונגען פון נאַציאָנאַל־פאָנד האָט ער ניט קיין אָנטייל גענומען. אין אַ סינאַגאָגע האָט ער ניט אַריינגעשמעקט. זיין היים איז געווען אינגאַנצן אויסגעליידיקט פון ריטואַל און צערעמאָניאַל. זיין יידישקייט איז באַשטאַנען פון ריידן יידיש, פון לייענען יידיש, און פון דעם קהלשן לעבן אין שול. אַ קאָנצערט, אַ מלוה־מלכה, די פייערונג פון דערשיינען פון אַ יידיש בוך, גיין אין יידישן טעאַטער און „קעמפן" פאַר יידיש און פאַר יידישן באַוואוסטזיין — אַ נעפּלדיקער באַגריף, וואָס האָט געמיינט אי גאָרניט, אי עס האָט געקאָנט כולל זיין אַלץ.

אָט דער דאָזיקער ייד האָט זיך גענייטיקט בלויז אין אַ צוגאָב־שול וואו ער זאָל קאָנען דורכפירן צופעליקע פייערונגען און וואו דאָס קינד זאָל קריגן אַן אַבסטראַקטע עטישע און סאָציאַליסטישע יידישע דערציאונג. דער דאָזיקער ייד האָט ניט געהאַלטן פון אינסטיטוציאָנעלער יידישקייט. אַ צוגאָב שול פאַר אים איז געווען ווי אָנגעמאָסטן.

דער אמתער מאָטיוו, טרייבקראַפט אַרום די יידיש־וועלטלעכע שולן איז טאַקע געווען די אור־אַלטע איבערצייגונג, דאָס טיף־יידישע באַוואוסטזיין, אַז יידן זיינען אַנדערש פון גוים. דאָס יידישע פאָלק איז אַן אייגנאַרטיק פאָלק צווישן די פעלקער פון דער וועלט און יידישקייט איז אַ גלויבן אין אַ גאָט־אידייע, וואָס איז מחייב יידן צו לעבן אַ באַזונדער אייגנאַרטיק לעבן.

געוויסע טעאָרעטיקער פון יידישיזם האָבן אין תוך אָנגענומען אָט דעם

דאָזיקן אתה בחרתנו געדאַנק און אים מאָטיווירט מיט נאַציאָנאַליזם, אָבער אַ נאַציאָנאַליזם ניט צוגעבונדן צו קיין לאַנד. די דאָזיקע טעאָרעטיקער האָבן אַפילו אַגיטירט פאַר אַ פול זעלבסטשטענדיקן שולוועזן דאָ אין אַמעריקע. די סעקולאַרע טוערס אַרום די שולן זיינען ניט געווען אַזעלכע עקסטרעמיסטן.

דאָס אויפקומען פון סעקולאַרן סעקטאָר אין יידישן לעבן איז אין זיין צייט געווען אַ נויטווענדיקייט און איז געווען אַן אַבסאָלוט פּאָזיטיווע דערשיינונג. די יידן, וואָס האָבן זיך געשטעלט קעגן טראַדיציאָנעלער יידישקייט, זיינען געווען טיף־עמאַציאָנעלע יידן, וואָס האָבן גייסטיק געלעבט אַ גאַנץ יידיש לעבן. זיי האָבן זיך ניט געניטיקט אין קיין מצוות מעשיות, זיי האָבן ניט געדאַרפט קיין צערעמאָניאַל און האָבן זיך געקאָנט באַגיין אָן איסור והיתר. זיי האָבן געהאַט יידישע ידיעות און זיינען געווען איבערגעזעטיקט מיט יידישן לעבנסשטייגער. זיי האָבן געהאַלטן אַז רחמנא ליבא בעי, זיי האָבן געלייגט געוויכט אויף האַרץ־יידישקייט.

מען דאַרף ניט און מען טאָר ניט מינימיזירן דעם אויפטו פון אונדזערע וועלטלעכע שולן. די דאָזיקע שול האָט איבערגעגעבן אונדזערע קינדער אַ סכום וועלטלעכע יידישע ידיעות וואָס אין צענטער איז געווען די יידישע ליטעראַטור, אויך נאָך דריי וויכטיקע זאַכן:

א) אַ געפיל פון אַ לעבעדיקער יידישקייט. יידישקייט מיינט ניט עפּעס אַזוינס, וואָס ליגט אין אַ מוזיי, פאַרגליווערט, פאַרפיקסירט אין טויטע טעקסטן, וואָס מען נעמט אַרויס ביי באַשטימטע געלעגנהייטן, מען שטויב עס אָפּ און ווידער אָוועקגעלייגט. יידישקייט איז אויך ניט בלויז דאָגמע, אַ סכום געבאָטן און אַנזאָגונגען פון אַ בייזער מאַכט, וואָס באַשטראָפט פאַר יעדער קלייניקייט, פאַר יעדן בראָך אין דיסציפּלין. ניין, יידישקייט איז אַ לעבעדיקער גוף. יידישקייט איז אַ גרונט־אידייע, וואָס נעמט אָן פאַרשיידענע געשטאַלטן אין פאַרשיידענע צייטן און אין פאַרשיידענע ערטער. יידישקייט מיינט דאָס לעבן פון לעבעדיקע ממשותדיקע יידן, אַט ווי טאַטע־מאַמע וואָס זייער יידישקייט איז אוממיטלבאַר. די יידישע ליטעראַטור איז דער סימבאָל פון יידישע קאָנטינואיטעט. די יידישע שרייבער זיינען די לעבעדיקע טרעגער און שאַפער פון איצטיקער יידישקייט. די דאָזיקע נייע שפּינער פון דעם געוועב פון יידישקייט האָט דער תלמיד אָפט געזען מיט זיינע אייגענע אויגן.

ב) אַ געפיל פון געהערן (בעלאָנגינג, אין ענגליש) צו אַ לעבעדיקן יידישן קיבוץ, וואָס איז אַ טייל פון אַ פאַרשפּרייט יידיש פאָלק. דער קיבוץ נעמט אויף די דרויסנדיקע וועלט, וויל זי מאַכן אַ טייל פון זיך, דאָך איז ער אָפּגעטיילט פון דער וועלט, וויל זיין אָפּגעטיילט אָן קיין שום טעאָרעטישע באַרעכטיקונג. דאַרף ניט האָבן קיין באַרעכטיקונג — ס׳איז אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאַך אַט (מירן ווידער נוצן דעם זעלביקן משל) ווי טאַטע־מאַמע און ווי די אייגענע משפּחה וואָס ער קען. אַ טייל פון דער וועלט אַרום און דאָך אַן אייגנס פאַר זיך.

ג) אַ פאַרשטענדעניש, אַז כדי צו זיין יידן מוז מען האָבן און עס איז נייטיק אַ געוויסע מאָס פון אָפּגעזונדערטקייט. אַן אָפּגעזונדערטקייט ניט אַרויפגעצוואונגען פון דרויסן, נאָר וואָס עס קומט פון אַן אינערלעכן זעלבסטפאַרשטענדלעכן פאַרלאַנג אויפצוהאַלטן אַן אייגן אייגנאַרטיקן לעבן, וואָס האָט אין זיך אייביקע ווערטן. די אָפּגעזונדערטקייט

ווערט דורכגעפירט ניט מיט קיין ספּעציעלער הלבשה, ניט מיט קיין באַזונדערער הנהגה נאָר מיט נוצן אַן אייגן לשון, וואָס איז מחייב אַן אייגנאַרטיקן וועג פון דענקען און אויפנעמען די וועלט אידייאיש.

דאָס איז אַן אַבסטראַקטע יידישקייט, וואָס קאָן ניט און וויל ניט שאַפן קיין אייגענע אינסטיטוציאָנעלע פאָרם פון יידישקייט. מיר זייַנען געווען אַזוי אָנגעזעטיקט מיט יידישקייט נאָך פון אונדזער יוגנט, אַז די ווערטער „בתי־מדרשים", „דאַווענען", „אָפּהיטן שבת" האָבן אויף אונדז אַרויפגעוואָרפן אַ שרעק, אַ מורא.

פאַר אונדז איז אונדזער צאַמען ברעכן געווען אַ פאָרם פון יידישקייט. אָבער אונדזערע קינדער האָבן מיר ניט געקאָנט אייַנהאַלטן ביי זיך. מיר האָבן פּשוט ניט געשאַפן פאַר זיי די פאָרם, די היים פאַר דער אַבסטראַקציע. מיר האָבן דאָך ניט געהאַלטן פון אינסטיטוציאָנעלער יידישקייט, האָבן מיר ניט געקאָנט שאַפן קיין אינסטיטוציעס.

אָבער אונדזערע גראַדואַנטן זייַנען געוואָרן זייער אַקטיווע און שעפערישע מיטגלידער אין פאַרשיידענע קהילות און אינסטיטוציעס. אומעטום קאָן מען גרינג דערקענען אַ מענטשן, וואָס האָט געענדיקט אָדער איז געגאַנגען אַ לענגערע צייט אין אַ יידישיסטישער וועלטלעכער שול. ער פאַרמאָגט אַ פאָלקסטימלעכקייט און אַ האַרציקע צוגעבונדנקייט צו יידן, יידיש, און יידישן וועג פון לעבן.

מען מוז זאָגן, אַז ביז אַ געוויסער מאָס האָבן די יידישיסטישע שולן אָפּגעהיט די נשמה־יתירהדיקייט פון יידישן מענטשן. מיר האָבן אויפגעהאַלטן, אפשר ניט ווילנדיק, יידישע זעלבסטפאַרשטענדלעכע צוגעבונדנקייט צו יידישע טראַדיציעס. פּאַראַדאָקסאַל געזאָגט: מיר האָבן צוגעשטעלט צום אָרגאַניזירטן יידנטום אַן עלעמענט יידן, וואָס ווייס, אַז יידישקייט איז ניט נאָר צערעמאָניאַל, ריטואַל, מצוות און געבאָטן און אינסטיטוציעס, נאָר אַן אמונה פון אַן אייגנאַרטיקער גאָט־אידייע, אַן אידייע, וואָס איז שעפעריש און ווערט אַלע מאָל באַנייט. דאָס האָט צוגעגרייט דעם באָדן, געשאַפן די גייסטיקע און עמאָציאָנעלע אַטמאָספער פאַרן איצטיקן אויפלעב פון עקסטרעמער אָרטאָדאָקסיע, וואָס ווערט געשטיצט מיט אַ ברייטער האַנט פון ניט קיין אָרטאָדאָקסן.

מיר טאָרן ניט מינימיזירן דעם אויפטו פון די יידישע וועלטלעכע שולן און אַוודאי און אַוודאי טאָרן מיר ניט אַוועקמאַכן מיט דער האַנט די גאַנצע יידישיסטישע באַוועגונג אין איר באַטאָנען די וויכטיקייט פון דאָאיקייט. אין דעם געדאַנק איז פאַרוויקלט אַ טיף־יידישער וועלט־באַנעם — דער באַנעם אַז יידישקייט איז אַן אידייע, וואָס קאָן געדייען איבער גאָר דער וועלט. וועט חלילה יידיש אונטערגיין און מיט יידיש דער באַגריף אַז יידן זייַנען אַ וועלטפאָלק, יעמאָלט וועט יידישקייט אייַנשרומפּן. עס וועט בלייבן בלויז דער באַגריף, אַז יידישקייט איז נאָר אַן אמונה פון אַ באַשטימטן צערעמאָניאַל און ריטואַל, וואָס האָט ניט הינטער זיך קיין גרויסע אידייע. די מעכאַנישע דורכפירונג פון געבאָטן איז דער עיקר. ניטאָ קיין פילאָסאָפיע פון באַגריף מצווה; און עס וועט פאַרשטאַרקט ווערן דער געדאַנק, אַז דאָס יידישע פאָלק קאָן נאָר געדייען אָדער אין אַן אייגן לאַנד ווי אַלע אַנדערע פעלקער, אָדער ווי אַ סעקטע וואָס ווערט אויפגעהאַלטן מיט אָפּגעלעבטע מיטלען.

אָבער די יידישיסטישע וועלטלעכע טוער אַרום די שולן דאַרפן באַגרייפן אַז צייטן בייטן זיך, אַן אידייע איז ניט סטאַטיש. אַנדערע מענטשן מיט

אַן אַנדער יידישן הינטערגרונט זיינען אויפגעקומען. אויך די אַלטע טוער האָבן זיך געביטן און די לויזע ניט־אינסטיטוציאָנעלע יידישקייט, וואָס מיר האָבן אויפגעבויט, איז איצט ניט מער ווירקזאַם. און מיר, די אַלטע טוער האָבן זיך אָנגעזעטיקט מיט וועלטלעכקייט, סעקולאַריזם און מיר בענקען נאָך אַן אינסטיטוציאָנעלער יידישקייט. אונדזערע קינדער אַוודאי און אַוודאי. זיי זיינען אויפגעהאָדעוועט אויף אַ סעקולאַרער קולטור און זיי בייטיקן זיך און ווילן טאַקע די פאָרמאַלע יידישקייט, וואָס איז געפאַלן אויף אונדז ווי אַ שווערער יאָך.

וואָס איז די געביטענע לאַגע? דאָס וועלן מיר דערקלערן און קומענדיקן קאַפיטל.

די געביטענע לאַגע

צוויי וויכטיקע שינויים זײַנען פאַרגעקומען אינעם לעבן פון דעם עלטערן דור, וואָס האָט געשאַפן די יידישיסטישע וועלטלעכע שולן און האַלט זיי נאָך אויף. דאָס ערשטע איז געשען, וואָס מיר האָבן זיך איבערגעזעטיקט מיט סעקולאַריזם און מיר האָבן זיך פאַרבענקט אַ היפּש ביסל נאָך פאָרמאַלער יידישקייט. ניין, דער גרעסטער, גאָר גרעסטער טייל איז ניט פרום געוואָרן, אָבער ער גייט אין שול איבערהויפּט ימים־נוראים, און בכלל אין אַ יום־טוב, און אַמאָל אויך אַ שבת. מען פראַוועט אַ סדר, מען צינדט אָן ליכט פרייטאָג־צו־נאַכט. אַז די משפּחה קומט זיך צוזאַמען טוט אָן דער עלטער אַפּיקורס אַ היטל, און אַמאָל אָן אַ היטל, מאַכט ער קידוש. מען היט אָפּ כשרות ביז אַ געוויסער מאָס און מען האָט אָנגעקלאַפּט מזוזות אויף די טירן.

איך בין אַן עדות אַז היי־יאָר האָב איך געזען אַזעלכע טוערס פון אַרבעטער רינג און שלום־עליכם פאָלק־אינסטיטוט גיין אין שול אַריין, אַז איך קאָן זאָגן, אַז דער אויפרוף פון הרב טייטץ צו די אַפּיקורסים צו גיין אין שול, איז געווען איבעריק. זיי האָבן עס שוין לאַנג געטאָן.

איך וויל עס זאָל זיין קלאָר, אַט די דאָזיקע אַלטע אַפּיקורסים זײַנען ניט געוואָרן פרום. זיי זײַנען נאָך אַפילו ניט געוואָרן קיין מיטגלידער פון אַ סינאַגאָגע. אמת אַ היפּשע צאָל געהערט אויך צו צענטערס און גייט רעגלמעסיק הערן אַ ראַביס דרשה, אָבער פרום זײַנען זיי ניט געוואָרן. זיי האָבן זיך פּשוט פאַרבענקט נאָך אַ פאָרמאַלער יידישקייט; ס׳איז אַ נאָסטאַלגיע, ביז אַ געוויסער מאָס, נאָך די קינדער־יאָרן און שרעק פאַר דעם קיום פון נייעם דור, וואָס איז קאָנפאָרמיסטיש.

פון דער דירעקטער סביבה אַרום מיר קאָן איך דערציילן אַז פולע 90 פראָצענט פון מיין תנ״ך־חברה זײַנען געגאַנגען הייניטיקן ימים־נוראים אין שול. ביז היי־יאָר האָב איך אויפגעהאַלטן אַ מנין ביי זיך אין שטוב. אַ מנין, וואָס האָט ימים־נוראים ניט געדאַוונט נאָר געלערנט. איצט זײַנען זיי אַלע אַוועק אין שול. איך האָב זיי געמוסרט, אַז זיי זײַנען, אין אַ געוויסער מאָס, פּאַראַזיטן, ווייל אויב זיי נייטיקן זיך אין אַ מנין מיט אַ ספר־תורה איז לאָמיר עס מאַכן ביי זיך אין דער שול, אָדער זאָלן זיי ווערן מיטגלידער אין אַ סינאַגאָגע. אָבער ס׳האָט ניט געהאָלפן. זיי זײַנען נאָך ניט גרייט פאַר אַן אייגענעם מנין, זיי ווילן נאָך אָנהאַלטן דעם אַלטן באַגריף פון אַ סעקולאַרער יידישיסטישער שול און ווילן ניט ווערן קיין פולע מיטגלידער פון אַ סינאַגאָגע און אַוועק אין גאַנצן פון דער וועלטלעכער סביבה.

שנית האָט גאָר שטאַרק געווירקט אויף אונדזערע יידן דער אויפקום פון מדינת ישראל. די אַלטע קאָסמאָפּאָליטן זײַנען געוואָרן פאַרברענטע נאַציאָנאַליסטן און גאָר אַקטיווע טוערס פאַר מדינת ישראל. זיי פאַרקויפן באָנדס, אַרבעטן פאַרן געווערקשאַפטן־קאַמפּיין, נאַציאָנאַל־פאָנד „יונאַיטעד דזשואיש אַפּיל״. זיי האָבן בכלל אַלע מאָל עפּעס אַ נייעם פּראָ־

יעקט פאַר מדינת ישראל. זיי זיינען אַקטיווע מיטגלידער פון „הדסה“, פּיאָנערן פרויען־אָרגאַניזאַציע און וואָס ניט?

אין תוך איז עס ניט קיין חסרון. אָבער די אַלע אַקטיוויטעטן ווערן אָנגעפירט ניט צווישן די פיר ווענט פון דער שול. די שול איז דאָך ניט קיין אינסטיטוציע, וואָס איז כולל דאָס גאַנצע יידישע לעבן. ווערן אָנגעפירט די אַקטיוויטעטן אין די דרויסנדיקע אָרגאַניזאַציעס, פאַרלירט די שול גאָר אַ סך. די בתי־מדרשים, די צענטערס האָבן געוואונען פון דער אַקטיוויזירונג פון זייערע מיטגלידער, אָבער די יידישיסטישע שולן האָבן פאַרלאָרן. די ציוניסטישע אַרבעט האָט אַריינגעבראַכט מער לעבן און געשאַפן אַ גרעסערע צוגעבונדנקייט צו די רעליגיעזע אינסטיטוציעס. ביי אונדז האָט עס אויסגעליידיקט די שול. אַזוי פיל טעטיקייט אויסער דער שול, אַז עס בלייבט ניט גענוג צייט און מי און רצון פאַר דער שול־אַרבעט.

די קולטור־אַרבעט אַרום דער שול האָט איינגעשרומפּן. צוליב די פריערדיקע סיבות און אויך ווייל די טוערס האַלטן מער ניט די שול פאַר זייער גייסטיקער היים. מען האָט געלייגט גרויס וואָג אויף עונג־שבתים און יום־טובים פייערונג. חזר איך איבער דאָ בפני כל עם ועדה, אַז ס'איז ניטאָ קיין איין יידישיסטישע שול, וואָס פירט אָן אַלע פרייטאָג, יעדן פרייטאָג, מיט אַן עונג־שבת. מען מאַכט עטלעכע מאָל דורכן יאָר אַן עונג־שבת; באמת זיינען דאָס אונטערנעמונגען, מיט אַ צופעליקן טאַלאַנט אָדער שרייבער, אָבער ניט קיין עונג־שבת וואָס ווערט אָנגעפירט פון אַ גייסטיקן פירער צוליב שבת.

די טראַגישסטע לאַגע איז פאַר די שולן, וואָס האָבן אייגענע בנינים. פאַראַן עטלעכע שולן, וואָס האָבן גאַנץ פיינע בנינים. זיי קאָנען נאָך חלילה אונטערגיין צוערשט. אַ שול אין אַ קעלער, אַ קראָם, קאָן נאָך אויסגעהאַלטן ווערן מיט אַ מינימום שב־מינימום פּראָגראַם, אָבער אַן אייגענער בנין פאָדערט אַ ברייטערע אַרבעט און עס איז ניטאָ קיין גענוג גייסטיקער אינהאַלט מיט וואָס אָנצופילן די שול. דער בנין שטייט אַלע נאַכט נאָכן לערנען מיט בלינדע פענצטער און איז פאַרמאַכט איבערן סוף וואָך און איז פאַרשלאָסן די זומער־חדשים און אין דעם חודש פון יידישע יום־טובים.

די שול־טוערס ווילן זיך ראַטעווען מיטן שאַפן זונטאָג־שולן, עפענען שולן אין פּאַבליק־סקולס, וואו די הוצאות פון שול ווערן כמעט געדעקט פון שכר־לימוד און מע בייטיקט זיך ניט אין אויסערלעכע אַקטיוויטעטן.

פולע 35 פּראָצענט פון דער צאָל קינדער, וואָס באַזוכן די שלום־עליכם שולן באַזוכן בלויז אַ זונטאָג־שול. צוואַנציק פּראָצענט פון די אַרבעטער רינג שולן געפינען זיך אין די בנינים פון פּאַבליק־שול, וואו מען לערנט געציילטע איינגעשרומפּענע שעהן און עס איז אוממעגלעך אָנצופירן וועלכע עס איז אויסער־שול אַקטיוויטעטן. איצט פאַרנעמט זיך דער אַרבעטער רינג צו גרינדן זונטאָג־שולן.

די נעבעכדיקסטע שולן זיינען אין די נייע ישובים פון די פאַרשטעטלעך אַרום ניו־יאָרק. די נייע ישובים האָבן אויפגעשטעלט צענטערס, וואָס קאָסטן הונדערטער טויזנטער דאָלאַרן; האָבן אָנגעשטעלט יונגע ראַביים, סעקרעטאַרן, געעפנט נאָכמיטאָג־שולן מיט צענדלינגער לערערס. מיר שטעלן אויף דאָרטן זונטאָג־שולן אָדער שטעלן איין שולן אין דער געביידע פון אַ פּאַבליק־סקול, וואו עס איז ניטאָ קיין אָרט אַפילו פאַר אַ מינימום פון קולטור־טעטיקייט. פאַרשטייט זיך,

אַז דער לערער אָדער לערערין פון דער פאָלקשול קאָן זיך ניט פאַרמעסטן מיט דעם ראַביי, וואָס איז געווײנלעך אויך אַ גראַדואירטער פון אַן אוניווערסיטעט און האָט אַרום זיך יוצר־משרתים און אשר־משרתים.

די אַלטע שול־טוערס גרויסן זיך, וואָס אַ קליינע צאָל פון אונדזערע קינדער, וואָס האָבן גראַדואירט פון די פאָלקשולן זיינען איצט געוואָרן די גרינדערס פון וועלטלעכע שולן. אָבער די טוערס גיבן ניט איבער דאָס גאַנצע בילד. די נייע טאַטעס און מאַמעס, וואָס גרינדן וועלטלעכע שולן, נעמען ניט איבער אַפילו די אָרעמע ירושה פון זייער טאַטע־מאַמע. זיי גרינדן זונטאָג־שולן וואו דאָס אָפיציעלע לשון איז ענגליש. זיי זיינען אָרעמער פון זייערע טאַטע־מאַמע. מיר האָבן ניט אָפגעהיט קיין שבת, אָבער געלייענט עפּעס וועגן שבת: אַ דערציילונג, אַ ליד וואָס האָט באַזונגען דעם שבת אָדער יום־טוב. מיר האָבן געשאַפן אַ במקום יידישקייט. דאָס יידישע לשון און די רייכע יידישע ליטעראַטור זיינען געווען דער במקום. אָבער אונדזערע קינדער זיינען געקומען צו דער מדרגה, אַז זיי ריידן וועגן יידיש לשון, וועגן דער יידישער ליטעראַטור — אויף ענגליש. אַ מהלך!

זונטאָג־שולן האָבן זיך שטענדיק גערעכנט ווי אַ פּלאָג ביי אַלע יידישע מחנכים, דערציער. אָבער צום ווייניקסטען אַן אינסטיטוציאָנעלע יידישקייט ווי די רעפאָרם־יידישקייט, אויך אַפילו די קאָנסערוואַטיווע באַוועגונג קאָן נאָך עפּעס דערגרייכן אין אַ זונטאָג־שול, זיי קאָנען צוגרייטן קינדער צו אַ באַשטימטער אויסגעליידיקטער פאָרמעלער יידישקייט; אַ פּאָר ברכות, אַ פּאָר צערעמאָניעס, אַ לעק ביבל און יידישע געשיכטע, דער סדר פון דאַוונען אין ענגליש, הימנעס, עטלעכע געציילטע תפילות אויף העב־רעאיש אויף אויסוויינ־יק און דאָס קינד איז ראוי צו ווערן אַ מיטגליד אין טעמפּל. אָבער וואָס פאַראַ קאָנקרעטע ענינים קאָן מען לערנען אין אַ סעקולאַרער יידישיסטישער זונטאָג־שול? קאָן געמאָלט זיין סעקולאַרע יידישקייט, וועלטלעכע יידישקייט אויף ענגליש? דער גאַנצער אויפטו פון די יידישיסטישע וועלטלעכע שולן איז דאָך געווען דאָס באַוואוסטזיין, אַז יידישקייט שטייט ניט אויף צערעמאָניאַל און ריטואַל נאָר אויף אַ נאַציאָנאַלער שפּראַכלעכער ירושה, וואָס דאַרף כולל זיין אַלץ. שאַפט מען אָפּ דאָס לשון יידיש איז עס ווי די גמרא זאָגט: פּסיק רישא ולא ימות — האַק אים אָפּ דעם קאָפּ און ער זאָל ניט שטאַרבן.

די זונטאָג־שול באַוועגונג איז ווי „אַ צודעק פאַר די אויגן”. מיר פּערזענלעך דאַכט זיך, אַז עס איז אַ תירוץ פאַר אַ גרינגער און וואָלוועלער יידישקייט. מע גיט אָן פאַרשיידענע תירוצים פאַר די זונטאָג־שולן — עס פעלן לערערס; אין געוויסע „סאָבורבס” וואוינען די יידן ניט קאָנצענטרירט. אָבער דעם אמת האָט אַרויסגעלאָזן פון זאַק, דרך אגב, זלמן יעפרויקין אין „קולטור און דערציאונג” אָקטאָבער 1955 — „די יונגע עלטערן האָבן אין געוויסע געגנטן ניט געקאָנט נעמען אויף זיך די לאַסט, אָדער מורא געהאַט דאָס צו טאָן, פון אַ נאָכמיטאָג שול”.

דאָס איז דער אמתער אמת. קיין יידישער קיבוץ, חוץ די סעקולאַריסטן, האָט ניט אַזאַ קליינע השגה וועגן יידישן לעבן. ניט קיין סינאַגאָגע, ניט קיין טעמפּל, ניט קיין ראַביי; ניט קיין רב, ניט קיין שבת, ניט קיין יום־טוב, ניט קיין אייגן לשון — אַ זונטאָג־שול אויף ענגליש!

ניין, ניטאָ וואָס צו גרייסן זיך מיט די נייע עלטערן, די ענגליש־ריידנ־

דיקע גראַדואַנטן פון אונדזערע שולן. זיי זיינען כלומרשט צוגעשטאַנען צו דער וועלטלעכער יידישיסטישער שול־באַוועגונג. ס'איז ניט אמת, זיי זוכן נאָך אַ גרינגערע יידישקייט ווי זיי האָבן געטראָגן אין זייער יוגנט אין די פאָלקשולן. זיי פאַרוואַסערן נאָך מער די פאַרוואַסערטע יידישיסטישע דערציאונג. מיר האָבן צום ווינציק־סטען געהאַט אַ סעקולאַרע יידישע באַוועגונג אויף יידיש. זיי ווילן יידיש און סעקולאַריזם אויף ענגליש. אַן אומזיניקייט.

די גאולה פון דער יידישיסטישער וועלטלעכער שול וועט פון זיי ניט קומען. דער אויפלעב און פאַרטיפונג פון דער יידישיסטישער שול קאָנען קומען פון אַ נייער אָריענטאַציע. מיר דאַרפן נעמען אַ מוטיקע שטעלונג צו יידיש, העברעאיש, מדינת ישראל, רעליגיע און אינסטיטוציאָנעלע יידיש־קייט.

אַ נייע אָריענטאַציע

כדי די יידישיסטישע וועלטלעכע שולן זאָלן צוריק ווערן אַ דינאַמישער כוח אין אונדזער לעבן, מוז ביי די טעאָרעטיקער קומען צו אַן איבערשאַצונג הן בנוגע דער אָרגאַניזאַציע פון די שולן און נאָך מער אידעאָלאָגיש. און אפשר, אויב די טעאָרעטיקער וועלן וואַגן צו מאַכן אַן אידעאָלאָגישע איבערשאַצונג, גלויב איך, וועט שוין במילא קומען צו אַ רעאָרגאַניזירונג פון די שולן.

אָבער איך מוז צוגעבן, אַז ווען עס קומט צו אַן איבערשאַצונג זיינען אונדזערע ראַדיקאַלן די קאָנסערוואַטיווסטע מענטשן אין דער וועלט.

די ערשטע איבערשאַצונג דאַרף קומען בנוגע יידיש.

מיר אַלע ריידן וועגן דער צוקונפט פון יידיש. מיר שרייען, מיר ליאַרעמען און מיר „קעמפן" פאַר יידיש. אָבער דער אמת איז אַז די יידישיסטן האָבן אָנגענומען די הנחה, אַז יידיש גייט אונטער, וועט אונטערגיין און פאַרפאַלן, אַזוי האָט די געשיכטע באַשטימט.

עס ליגט פאַר מיר אַ בריוו פון איינעם פון די זיילן פון דער יידישער ליטעראַטור, אַ שריפטשטעלער מיט סטאַזש פון 55 יאָר. שרייבט צו מיר דער אַלטער טעאָרעטיקער בזה הלשון:

„יידישיזם האָט זיין ציל דערגרייכט (געוואונען פרעסטיזש פאַר יידיש און אַ קולט פאַר יידישער ליטעראַטור) און יידיש? יידיש לעבט און וועט לעבן נאָך אונדזער אַלעמענס טויט. אויב ניט אין די מיילער איז אין די הערצער פון יידן (אויך פון די וואָס האָבן יידיש ניט גערעדט)".

ס'איז אַפילו אַ פריוואַטער בריוו, אָבער איצט, נאָך זיין טויט, מעג איך אָנגעבן דעם נאָמען — שמואל ניגער. און אָט איז אַן אויסצוג פון אַ רעצענזיע אויף מאַני לייבס לידער אין „פאָרווערטס" געשריבן פון דעם דיכטער דוד איינהאָרן:

„אַז אַזאַ פּאָעט ווי ער, וואָס האָט געקענט שטעלן אַזאַ וואונדערלעכע מצבה אויף אַ גאַנצן פאָלק — זיינע לידער, וועלן ניט פאַרגעסן ווערן און זיי וועלן אויפקלינגען ווידער אויף אַן אַנדער שפּראַך. ווען זיין אוראייניקל וועט עס אַנטדעקן אין אונדזער גרויסן היסטאָרישן אַרכיוו".

(„פאָרווערטס", אָקט. 22, 1955).

אויב די אינטעליגענץ האַלט, אַז עס איז שוין נאָך יידיש, ניט מער מען האָט נאָך ניט אָפּגעזאָגט קיין קדיש, ווי אַזוי קאָן מען אויפהאַלטן און נאָך קעמפן פאַר יידישע שולן?

איך האָב פריער באַמערקט, אַז די פאַרוואַלטער באַנוצן זיך ניט מער מיט „אַ גוטן אָוונט", „גוט שבת", „אַ גוטע וואָך", נאָר באַנוצן העברעאישע אויסדרוקן — שלום, שאַבאַט־שלום אאז"וו. אפשר האָט דער לייענער אַ שמייכל געטאָן, וואָס איך מאַך אַ וועזן פון אַזוינע קלייניקייטן. אָבער דאָס זיינען סימפּטאָמען פון אַ געוויסן געמיט־צושטאַנד, וואָס די עצם חולאת איז אַ סך ערנסטער ווי די דרויסנדיקע סימנים.

אויב מיר ווילן באמת אויפהאַלטן יידישע שולן דאַרפן מיר נעמען אַ שטעלונג צום גאַנצן ענין העברעאיש. איך בעט אייך נעמט זיך אַריין אין זינען „צום ענין העברעאיש" זאָג איך, ניט לשון קודש.

דאָס וואָס העברעאיש איז געוואָרן דאָס אָפיציעלע לשון אין מדינת ישראל, מיין איך, איז אַ גרויסער מינוס פאַר דער מדינה. איך פערזענלעך האַלט, אַז היסטאָריש איז עס געווען אַ טעות, אַן אומגליק. אָבער די געשיכטע פרעגט אונדז ניט וואָס עס איז גוט און וואָס עס איז שלעכט פאַרן פאָלק. געשיכטע האָט איר אייגענעם וועג. דאָס אָננעמען פון העברעאיש האָט אַרויפגעלייגט אַ שווערע לאַסט אויפן קיבוץ פון מדינת ישראל. צו אַלע שוועריקייטן און יאָכן איז נאָך צוגעקומען די לאַסט צו שאַפן פון אַלטן לשון קודש אַ מאָדערנע גערעדטע שפראַך. אַ שלל פון ענערגיע דאַרף אויף דעם פאַרשווענדט ווערן. דאָס וועט אויף אַ היפשער צייט אַוועקנעמען די שעפערישקייט פון יידישן קיבוץ אין מדינת ישראל. אָבער דאָס איז דעם ישובס פראָבלעם — אויב אים איז עס ליב איז עס אונדז ניחא. מיר אָבער דאָ אין די תפוצות קאָנען ניט אָננעמען העברעאיש ווי אונדזער נאַציאָנאַלן לשון: ראשית, ווייל היסטאָריש איז באַוויזן געוואָרן, אַז דאָ, אין אַמעריקע, האָט קיין איין עטנישע גרופע ניט געקאָנט אויפהיטן איר אייגן לשון און שאַפן אַן אייגענע ליטעראַטור, מחמת אין דער אַלטער היים, אין דער נאַציאָנאַלער היים, רעדט מען די דאָזיקע שפראַך. יידיש און לשון קודש האָבן געקאָנט זיין דאָ שעפעריש, ווייל ביידע לשונות זיינען ניט געווען צוגעבונדן צו אַ באַשטימט לאַנד.

שנית, מאָדערנער העברעאיש וועט אין אַ דור צוויי גאָרניט האָבן צו טאָן מיטן לשון קודש פון תנ״ך, משנה און אפילו מיט דער מאָדערנער העברעאישער ליטעראַטור, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין די תפוצות (וועגן דעם ענין זע „יידן צווישן פעלקער" פון שלמה סימאָן ז' 107; דוד קמחי, „הדואר", חשון תש״ז, גליון מ״א; „תוך יידישקייט" פון שלמה סימאָן, קאַפיטל „אייגן לשון און ריידן יידיש" און לעאָ קעניג „ווידערגעבורט פון פאָלק און שפראַך", „צוקונפט", נאָוועמבער 1955). פאַר אונדז איז לשון קודש וויכטיק, ווייל דאָס לשון פאַרבינדט אונדז מיט די יידישע מקורות און יידישער המשכדיקייט. העברעאיש אָבער רייסט איבער אונדזער המשכדיקייט און לייגט געוויכט אויף לאַנד. יידיש, להיפוך דעם מאָדערנעם העברעאיש, באַטאָנט, אַז יידישקייט קאָן אומעטום געדייען און לעבן. העברעאיש לייקנט עס.

דאַרפן מיר זיך ניט שרעקן און זאָגן אָפן: אין די תפוצות איז יידיש אונדזער טאָג טעגלעך לשון; ניט ווייל עס זיינען נאָך דאָ אַ גרויסע צאָל יידן, וואָס ריידן יידיש און נאָך אַ גרעסערע צאָל וואָס פאַרשטייט דעם לשון, אַ סך גרעסערע צאָלן ווי די וואָס ריידן און פאַרשטייען העברעאיש, נאָר יידיש איז אונדזער לשון צוליב דער אידייע פון די תפוצות; ווייל יידיש איז ניט צוגעבונדן צום ענגן נאַציאָנאַליזם, וואָס איז צוגעוואַקסן צו לאַנד; ווייל יידיש באַטאָנט המשכדיקייט.

און דערפאַר לערנען מיר ניט קיין העברעאיש אין אונדזערע שולן אין די תפוצות, נאָר לשון-קודש לערנען מיר, מיט דער אויסשפראַך פון אונדזער אַלטער טראַדיציע — די אשכנזישע, ניט די ספרדישע. מיר לערנען לשון קודש, ווייל מיר ווילן באַטאָנען די יסודות פון יידישן פאָלק — תנ״ך און משנה. מיר לערנען לשון קודש, ווייל מיר ווילן זיין פאַרבונדן מיטן עבר און מיט דעם קיבוץ פון ארץ ישראל, וואָס וועט נאָך מוזן איינפירן ווידער אַ מאָל דעם לימוד לשון קודש אין די שולן, ווייל העברעאיש וועט מאַכן פאַרגעסן לשון

קודש. נאָר מער פון אַלץ מוזן מיר באַטאָנען, אַז יידיש בלייבט אונדזער לשון, ווייל העברעאיש קאָן אַלצאיינס ניט ווערן דאָס לשון פון וועלכן עס איז קיבוץ אין די תפוצות — העברעאיש מיינט דאָך ענגער נאַציאָנאַליזם, וואָס מוז זיין צוגעוואַקסן צו לאַנד, ווי אַלע לשונות זיינען, חוץ יידיש.

אויב מיר וועלן אָננעמען דעם דאָזיקן געדאַנקענגאַנג קאָנען מיר אַנטוויקלען אַ מיליטאַנטישן יידישיזם. ניט קיין קאַמף מיטן קיבוץ פון מדינת ישראל, נאָר אַ קאַמף קעגן דעם זינ־לאָזן דעפּיטיזם דאָ ביי אונדז. וועלן מיר באַטאָנען די אידייאישקייט פון יידיש האָבן מיר אַ געווער מיט וואָס צו קעמפן. מען קאָן ניט ווערן מיליטאַנטיש בלויז מחמת סענטימענטן, למשל, יידיש איז דאָס לשון פון די קדושים, דאָס לשון פון טאַטע־מאַמע, פון די האָרעפּאַשנע מאַסן. דאָס זיינען סענטימענטן וואָס האָבן אַ ווערט בלויז פאַר מענטשן, וואָס האָבן אַ נאָסטאַלגיע פאַרן אַמאָל און האָבן אַליין געלעבט אין יענער צייט, אין דער „פּרעהיסטאָרישער" תקופה. אגב די אַלע סענטימענטן קאָנען גרינג אָפּגעפרעגט ווערן.

די צווייטע רעאָריענטאַציע דאַרף קומען בנוגע מדינת ישראל. מיר דאַרפן צוגעבן און באַטאָנען, אַז דער אויפקום פון מדינת ישראל איז די וויכטיקסטע געשעעניש פון אונדזער איצטיקער צייט. אָבער מיר דאַרפן אויך באַטאָנען און אַזוי אָפט ווי מיר קאָנען, אַז מיר נעמען ניט אָן די ציוניסטישע אידעאָלאָגיע. איך מיין מיר נעמען ניט אָן דעם ציוניסטישן געדאַנקענגאַנג, אַז דאָס יידישע פאָלק קען געדייען, אויפהאַלטן זיך און זיין שעפעריש בלויז אין אַן אייגן לאַנד.

דאָס גרינדן פון מדינת ישראל האָט אויף אַ געוויסן אופן נאָרמאַליזירט יידן. עס האָט אין אונדזער לעבן געפעלט אַן אייגן לאַנד, וואו די אידייע פון יידישקייט זאָל קאָנען זיך אַנטוויקלען אויך אין אַ גאַנצער יידישער סביבה; אין אַ סביבה, וואָס זאָל איבערנעמען די התחייבותן פון מדינה־רשעות. איצט, ווען מיר האָבן אַן אייגענע מדינה האָבן מיר אַזאַ סביבה. צי יידישקייט וועט קאָנען אויסהאַלטן דעם דרוק פון מדינה־התחייבותן איז נאָך אַ גרויסע פראַגע. אַן אייגן לאַנד, לפי דעם איינשטעל פון דער איצטיקער וועלט־אָרדענונג, קאָן זיך ניט רעכענען מיט די עטיש־יידישע ווערטן פון תנ"ך און משנה. עס קאָן גריילעך געמאָלט זיין, אַז דווקא אין מדינת ישראל זאָלן יידן פאַרלירן זייער ספּעציפישקייט. יידישקייט אין די תפוצות איז מחייב צו אַן אייגנאַרטיקן לעבן, ביי זיך אין לאַנד לאַוו דווקא.

מיר דאַרפן דערקלערן אָפן און קלאָר: די תפוצות זיינען ניט קיין צופעליקייט, פאַרקערט גאָר, דאָס ראַנגלעניש מיט דער אַרומיקער פרעמדער קולטור אין די תפוצות איז אַ טייל פון יידישקייט, פון יידישן וועלט־באַנעם. מיר דאַרפן ניט זיין אַפּאָלאָגעטיש, וואָס מיר וואוינען ניט אין מדינת ישראל. מיר דאַרפן זאָגן קלאָר: מיר זיינען דאָ, ווייל מיר מיינען אַז יידישקייט איז אַן אידייע, וואָס קאָן ווירקן אומעטום, קאָן געדייען איבער גאָר דער וועלט וואו נאָר אַ קיבוץ יידן געפינט זיך. די יידן, וואָס האַלטן, אַז דאָס יידישע פאָלק, ווי אַלע אַנדערע פעלקער, באַשטייט פון אַ קיבוץ, וואָס וואוינט אין איין לאַנד, אונטער איין פאָן, רעדט איין שפּראַך, ווייל אַן אמת פאָלק מוז זיין איינהייטלעך; די דאָזיקע יידן דאַרפן שטרעבן צו פאַרלאָזן די תפוצות. ווען זיי בלייבן אין די תפוצות דאַרפן זיי איינשטעלן זייער לעבן ווי מען שטעלט איין אַ לעבן אין אַ צייטווייליקער דירה — דירת ארעי. מיר אָבער, די

יידישיסטן, האַלטן אַז די תפוצות זיינען ניט קיין צייטווייליקע דירות.

אין איצטיקן מאָמענט שטייט מדינת ישראל איז צענטער פון אונדזער אויפמערקזאַמקייט און זאָרג. אָבער מיר דאַרפן באַטאָנען, אַז עס איז אַזוי, ניט ווייל מדינת ישראל איז דער איינציקער עכטער יידישער ישוב, נאָר ווייל מדינת ישראל געפינט זיך אין אַ נויט. ווען וועלכער עס איז יידישער ישוב געפינט זיך אין אַ סכנה און אַ נויט, ווערט ער דער צענטער פון אונדזער אויפמערקזאַמקייט. אָבער די כנסת ישראל איז גרעסער פון וועלכן עס איז יידישן ישוב, זי איז מער פון וועלכן עס איז געאָגראַפישן פונקט.

וועלן מיר אָפן אָננעמען דעמדאָזיקן באַגריף פון כנסת ישראל וועט עס אונדז העלפן צו פאַרטיפן אונדזער יידיש לעבן. עס וועט זיך אָפטאָן פון אונדז דאָס געפיל פון הילפלאָזיקייט, נוצלאָזיקייט און צייטווייליקייט. מיר וועלן ניט דאַרפן שטיין שטענדיק מיטן היטל אין האַנט און אַנטשולדיקן זיך פאַר אונדזער לעבן און שעפערישקייט אין די תפוצות.

דאָס באַטאָנען, אַז די תפוצות זיינען אַ טייל פון יידישער גייסטיקער מדינה, וועט אויך העלפן אָפשוואַכן אונדזער פאַרשפיצטן נאַציאָנאַליזם, וואָס, איך מיין, איז אַ סכנה פאַר אונדזער גייסטיקן און פיזישן קיום.

דריטנס: יידישיסטישע שולן דאַרפן אַריינגעשטעלט ווערן אין דער ראַם פון בית מדרש און רעליגיע. אַוודאי איז דאָס די שווערסטע זאַך פאַר אונדזערע ראַדיקאַלן. ווי נאָר אַ יידישער ראַדיקאַל דערהערט דאָס וואָרט רעליגיע אָדער אמונה, ווערט ער אַ פאַרציטערטער. ביי אים מיינט עס נאָר איין זאַך — די פאָלקס־אמונה פון קליין שטעטל, וואָס האָט געהאַלטן, אַז יעדער קער און ווענד פון מענטשן איז אָפהענגיק פון אַ בייזן גאָט. ער, דער איבערשטער זיצט אויף זיין כסא הכבוד און היט אָפ צי אַ ייד שניידט די נעגל בסירוגין צי נישט. אונדזערע פריידענקער קעמפן נאָך אַלץ מיט דעם משגיח פון דער ישיבה, וואָס האָט ניט געלאָזן לייענען קיין טריף פסול, אָדער מיטן טאַטן וואָס האָט געפאַטשט פאַרן טראָגן אין קעשענע אַ נאָזטיכעלע אום שבת. זיי פאַרשטייען נאָך אַלץ ניט אַז „פאַר אַ גאָר גרויסער און וואָגיקער צאָל מאָדערנע מענטשן, איז רעליגיע קודם כל אַ באַדייטונגספולער סאָציאַלער און עטישער פענאָמען, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר דעם היסטאָרישן אויסדרוק פונעם וועלטבאַנעם פון אַ באַשטימטער גרופע” (דר. ש. מאַרגאָשעס). פאַראַן אַנדערע, ווי למשל פראָפ׳ יוליוס גוטמאַן, וואָס האַלטן, אַז יידישקייט האָט אין זיך אַ וועלט־אידייע, אַן אייגנאַרטיקע וועלט־אידייע, וואָס איז פאַר דעם מאָדערנעם מענטשן פון גרויס וויכטיקייט, הן אין דער באַציאונג צו גאָט הן אין דער באַציאונג צו דער מענטשהייט.

די יידישיסטישע שולן דאַרפן ווערן בתי־מדרשים. פאַר די סעקולאַריסטן, וואָס גנבענען זיך אַריין אין בית מדרש, וועט שטיין אַן אָפענע טיר. עס וועט אויך זיין אַ באַרעכטיקונג פאַר די רעליגיעזע לימודים פון דער שול־פראָגראַם. עס וועט ניט זיין קיין בר־מצוה לשם אַריינקריגן יינגלעך, עס וועט זיין אַ בר־מצוה, וואָס דער צערעמאָניאַל, צום ווייניקסטן, וועט דורכגעפירט ווערן אין שול גופא. אַן עונג־שבת וועט ניט זיין גלאַט אַן אַבסטראַקטע צערעמאָניע ניט צוגעבונדן צו אַ קאָנקרעטן שבת, נאָר ער וועט זיין צוגעבונדן, פאַר די וואָס ווילן בייזיין אַ קבלת שבת.

נאָך אַ וויכטיקע ענדערונג וועט אַריינברענגען דאָס פאַרוואַנדלען די

שולן אין בתי־מדרשים. יידישקייט וועט ביי די סעקולאַריסטן אויפֿהערן צו ווערן אַ מוזיי־יידישקייט. ס'איז ממש קאָמיש צו זען ווי אונדזערער אַ ייִד, שטייט שבת אָן אַ היטל און רויכערט, פֿאַרשטייט זיך אַ גלאַט ראַזירטער, און רעדט מיט פֿאַראַכטונג און מיט כעס וועגן די גאַנצע רעפֿאָרמער און האַלבע רעפֿאָרמער — די קאָנסערוואַטיווע; פֿאַר אים איז עס אַ פֿאַרוואָסערדיקטע יידישקייט. באשר בכן זיי פֿירן זיך ניט אויף ווי שטרענגע אָרטאָדאָקסן — עס איז ניט קיין קאָפּיע פֿון דער בית־מדרש הנהגה פֿון דער קליין־שטעטלדיקער יידישקייט.

דער טענות־האָבער אַליין היט גאָרניט ניט אָפּ... ביי אים איז רעליגיע אין יעטוועדער פֿאָרעם — טריף. אלאָ וואָס? אַמאָל פֿאַרבענקט זיך אים נאָך זיינע יונגע יאָרן און טעג. יעמאָלט וויל ער דווקא אַ יידישקייט ווי ער האָט געזען אין זיין קינדהייט. ביי אים איז די יידישקייט ניט קיין לעבעדיק וועזן, וואָס אויף אים איז חל דאָס געזעץ פֿון עוואָלוציע. ביי אים איז יידישקייט אַ מוזיי־שטיק. ווען די סעקולאַריסטן וועלן אָנהייבן אָנפֿירן בתי־מדרשים און עס וועט ביי זיי אויפֿקומען די פֿראַגע פֿון טאָג־טעגלעכער פּראַקטישקייט פֿון יידישער רעליגיע, וועלן זיי ניט זיין אַזוי צוריקגעשטאַנען און מורא האָבן פֿאַר יעדן שינוי. די דאָזיקע סעקולאַריסטן, וואָס גיסן פּעך און שוועבל אויף וועלכער עס איז ענדערונג אין יידישקייט און אַליין היטן זיי גאָרניט ניט אָפּ, פֿאַרשטייען ניט, אַז יידישקייט איז די שטרעבונג צו שלימות, וואָס קומט גאָרניט אָן גרינג. יידן זיינען געקומען צו דער פּרושימשער קאָנקרעטיזאַציע פֿון די נביאים דורך עיבויים, פּיין, זעלישע מאַטערנישן און ראַנגלענישן. נעמען פֿון גרייטן, צי פֿון אַלט יידישקייט, צי פֿון די נייע שטראָמען, קען מען ניט. מען דאַרף אַליין אויף זיך אָנמעסטן יעדן שינוי, יעדן איבערבייט.

אָט די דאָזיקע בתי־מדרשים, אָט די דאָזיקע קהילות וואָלט איך גערופֿן דווקא מיט אַ העברעאישן נאָמען, ווי עס האָט זיך אַלע מאָל געפֿירט ביי יידן, „אנשי יידיש", אָדער „אנשי יידישקייט". די צענטראַלע אָרגאַניזאַציע וואָלט איך אַ נאָמען געגעבן „ועד הקהילות של אנשי יידישקייט". די דאָזיקע קהילות וואָלטן געקאָנט ווערן די היים פֿון יידיש און יידישיסטן. ניט נאָר יידישע שולן וואָלטן געוועזן אַרום די בתי־מדרשים פֿון אנשי יידישקייט, נאָר אין יעדן בנין וואָלט געוועזן אַ ביבליאָטעק. עס וואָלט געוואָרן די היים פֿון לערן־חברות, לייען־קרייזן, און די גאַנצע יידישיסטישע קולטור־טעטיקייט פֿון אַ געגנט וואָלט דאָרטן אָנגעפֿירט געוואָרן. אַלע קאָמפּייגנען — פֿאַרן יידישן קולטור־קאָנגרעס, פֿאַר דעם ייוואָ, פֿאַרן יידישן ווערטערבוך, דעם חודש פֿאַרן יידישן בוך, די געלט־זאַמלונגען פֿאַר מדינת ישראל, די פּיאָנערן פֿרויען, די הדסה — אַלץ וואָלט דאָרטן געווען.

היסטאָריש גענומען איז קיין מאָל ניט געווען ביי יידן קיין קהילה־לעבן אָן די צוויי אינסטיטוציעס: בית המדרש און בית־עולם. קרקע האָבן די סעקולאַריסטן אָנגענומען, דעם בית מדרש ניט.

אין אַזאַ צענטער, וואָס וואָלט אַרום זיך אַרומגעקליבן אַלע יידישיסטישע יידן, וואָלט מען ניט געהאַט קיין חדר־שול — אַ שול מיט איין לערער. מען וואָלט געקאָנט דאָרטן האָבן אי אַ טאָג־שול, אי אַ נאָכמיטאָג שול, אי אַ זונטאָג־שול און אַפֿילו אַ רעגיאָנעלע מיטלשול. יידישיזם וואָלט געוואָרן אַ טייל פֿון כנסת ישראל. איצט איז עס אַ שטראָמעלע, וואָס לויפֿט אין אַ זייט

און פאַלט ניט אַריין אין גרויסן ים פון יידישקייט.

איך ווייס די שווערקייטן. מיר זיינען אָרעם אין כוחות. ניט נאָר האָבן מיר ניט קיין יידישיסטישע אינטעליגענץ, וואָס איז מסוגל אָנצופירן מיט אַזעלכע בתי־מדרשים־צענטערס. נאָר מיר האָבן גאָר ווייניק לערער. די לערער מיט גרויס יידישן וויסן ווערן עלטער. די נייע לערערס קאָנען ווייניק און זיינען ווייניק אין צאָל. ביי אונדז איז איצט אַ יש אַ געהילף־לערער אָדער לערערין אָדער גאַנצער לערער, וואָס איז אַ גראַדואַנט פון איינער פון די וועלטלעכע מיטלשולן. מיר האָבן שוין דערלעבט אַ צייט אז דער „פרינסיפאַל” פון אַ יידישיסטישער זונטאָג־שול, קאָן ניט שרייבן און לייענען קיין יידיש, קאָן ניט ריידן קיין יידיש נאָר ער פאַרשטייט יידיש.

מיר יאָגן זיך נאָך פאָזיציעס. מיר כאַפּן אַ לערער, וועלכן עס איז לערער, און אַ לאָקאַל, וועלכן עס איז לאָקאַל, און מיר עפענען אַ שול, וועלכע עס איז שול אין די נייע געגנטן, וואו אונדזער יוגנט האָט זיך אַריבערגעקליבן. ווען עס געלינגט אונדז דאָרטן צו עפענען אַ דריי־טאָגיקע שול, זיינען מיר אין זיבעטן הימל. ביי אונדז איז אויך רעכט אַ שול אין די צימערן פון אַ פאַבליק־סקול, וואו עס איז אוממעגלעך אָנצופירן די אַרבעט אַפילו אויף אונדזער אַלטן שניט. ביי אונדז איז אויך רעכט אַ זונטאָג־שול. מ'שטיינס געזאָגט וואָס פאַר אַ ווירקונג אונדזער יידישיזם קען דאָרטן האָבן. וואָס פאַר אַ פאַרמעסט איז עס מיט די נייע רייכע גוט אויסגעשטעלטע צענטערס, וואָס ווערן אָנגעפירט פון געשולטע פונקציאָנערן?

מיר דאַרפן דערפאַר איצט רעאָרגאַניזירן אונדזערע שולן און אויסנוצן דערווייל אויפן בעסטן אופן אונדזערע אָרעמע כוחות. מיר דאַרפן אויפגעבן די קליינע שולכלעך אין די קראָמען, אין די קעלערן, אין די איבערשטיבלעך, אין די פאַבליק־סקולס, וואָס פאַרשלינגען אַ שלל מיט געלט און כוחות. מיר דאַרפן גרינדן עטלעכע, אויב נייטיק טאַקע געציילטע מוסטער קהילה־שולן „אנשי יידישקייט” ווי עס איז פריער אָנגעצייכנט געוואָרן. אין די געציילטע אינסטיטוציעס וועלן מיר אָנשטעלן די בעסטע לערערס אונדזערע, די לערערס מיט די גרויסע יידישע ידיעות. די טיף־איינגעוואָרצלטע יידן. עס טאָרן מער ניט זיין ביי אונדז קיין שולן־חדרים, שולן מיט איין לערער. די דאָזיקע לערער וועלן קענען אָנהייבן איינפירן אַ פלאַנירטע, גרויסע קולטור־אַרבעט אין די ראַמען פון אמונה־יידישקייט.

יאָ, ס'איז אַ געוואַגטער פלאַן. עס איז אַ נייער וועג, אַ טאָטאַלער איבערבראָך מיט אונדזערע אַלטע געוואוינהייטן. אָבער מיר רופן זיך דאָך ראַדיקאַלן, מיר זיינען דאָך די וואָס האָבן זיך ניט אָפּגעשראָקן איבערצוברעכן מיט דעם אַלטן לעבן. איז פאַרוואָס זיך שרעקן פאַר אַ שינוי?

לאָמיר זיך אויפהערן צו נאַרן. די יידישיסטישע שולן איצט גייען ניט אונטער, נאָר זיי צעפאַלן זיך. אַלץ וואָס ס'איז איצט אונדז געבליבן איז די שאָלעכץ פון אָרגאַניזאַציע. דער תוך פעלט. מיר האָבן נאָך שיריים פון אַ יידישיסטישן עולם. לאָמיר ניט פאַרשפילן דאָס וואָס עס איז אונדז געבליבן. וואָלטן מיר אָנגעהויבן אַ רעאָרגאַניזאַציע פון אונדזער יידישיסטישן שולוועזן מיט אַ פינף און צוואַנציק יאָר צוריק, אָדער אפילו מיט פופצן יאָר צוריק, וואָלטן מיר איצט פאַרמאָגט אַ טיף יידישיסטישע באַוועגונג און אַ שיינעם פאָלקסלעבן. איצט איז נאָך אויך ניט צו שפעט. אַבער די שאָטנס ווערן לענגער און לענגער. לאָמיר עס געדענקען.

אַ נאָכוואָרט ספּעציעל פאַר דער סעריע געדרוקט אין „די פּרעסע" אין אַרגענטינע

די סעריע „דער גורל פון די יידישע שולן" איז געשריבן געוואָרן פאַר די טוער פון ד יידישיסטישע שולן פון די פאַראייניקטע שטאַטן. די סעריע פּאַסט אויך פאַר אַרגענטינע, ווייל מיר דוכט זיך אַז פאַר די יידישיסטישע שולן פון אַרגענטינע שטייט פאַר די זעלביקע צוקונפט אויב די טוער וועלן זיך ניט כאַפּן אין צייט.

אין פלוג זיינען די אומשטענדן אַנדערע אין די צוויי לענדער, ביי אונדז, דאָ אין די פאַראייניקטע שטאַטן איז די יידישיסטישע שול־באַוועגונג די פאַרוואָרלאָזטע, אָרעמסטע און נעבעכדיקסטע פון אַלע יידישע אינסטיטוציעס אין יידישן לעבן. אין גאַנץ אַמעריקע אין דער גאַנצער פּראָווינץ, און אויך אין ניו־יאָרק רבתי, זיינען אפשר פאַראַן ניט מער ווי פינף־זעקס פאָלקס־שולן, וואָס באַשעפטיקן מער ווי איין לערער. קיין איין און איינציקע יידישע פאָלקשול אין גאַנץ אַמעריקע באַשעפטיקט ניט מער ווי דריי פולע לערער. דאָס רוב שולן געפינען זיך אין קראָמען, אין קעלערס און אין צוויי־צימערדיקע לאָקאַלן, פאַרשטיקטע און ניט קיין פאַרפּוצטע.

קיין איין און איינציקע יידישיסטישע פאָלקשול האָט ניט קיין שפּילפּלאַץ אַרום איר דירה, אָדער אַ רעכטע ביבליאָטעק, אָדער אַ זאַל, וואָס מען זאָל קאָנען מאַכן באַקוועם אַ גרעסערע פאַרזאַמלונג פון עלטערן און קינדער, אָדער אַפילו בלויז פון די קינדער און זייערע געסט. ט'איז דאָ איין שלום־עליכם שול, וואָס האָט אַ גראַנדיעזן בנין, האָט די שול ווייניקער ווי פופציק קינדער.

די לערערס פון די יידישיסטישע שולן זיינען על פּי רוב עלטערע מענטשן, מידע און פול מיט יאוש. זיי אַלע האָבן גרויסע און טיפע יידישע ידיעות און גאָר אַ פיינע אַלגעמיינע בילדונג, אָבער זיי האָבן ניט וואו אויסצונוצן זייער פאַכמאַנשאַפט און קענטשאַפט. זיי דאַרפן לערנען מיט אָנפאַנג־קלאַסן קמץ אלף אָ, און זיי זענען גליקלעך, ווען זיי האָבן אין זייער פאָלקשול אַ גראַדויִר־קלאַס פון פינף קינדער. צען־צוועלף קינדער אין אַ גראַדויִר־קלאַס איז אַן אוצר. און אַ גראַדויִר־קלאַס רעכנט זיך פאַר גאָר אַ געראָטענעם אויב די גראַדואַנטן קענען פאַר זיך אַליין לייענען „מאָטל פּייסי דעם חזנס" פון שלום־עליכם. אַן אויפטו!

די מיטלשולן סיי פון אַרבעטער־רינג סיי פון שלום־עליכם פאָלק־אינסטיטוט און סיי פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד צעפאַלן זיך, ווי איר האָט עס געזען אין די אַרטיקלען. די העכערע קורסן, וואָס דער אַרבעטער־רינג און דער שלום־עליכם פאָלק־אינסטיטוט האָבן אָנגעהאַלטן פאַר זיך זיינען שוין לאַנג אונטערגעגאַנגען. ס'איז דאָ אַ לערער־סעמינאַר, וואָס איז אָפן אין די אָוונטן. דער דאָזיקער לערער־סעמינאַר איז אַ ספּעציעלע טראַגעדיע. שוין קרוב צוואַנציק יאָר, אַז די דאָזיקע אינסטיטוציע האָט געקראָגן אַ טשאַרטער פון דער רעגירונג צו עפענען זיך ווי אַ קאָלעדזש. די גאַנצע יידישיסטישע

באַוועגונג האָט ניט געהאַט דעם כוח ביז איצט צו שאַפן די הונדערט טויזענט דאָלאַר, וואָס איז נייטיק איבערצובויען די אינסטיטוציע און איינשטעלן קורסן, וואָס דער שטאַט זאָל האַלטן אַז דער אַנשטאַלט זאָל זיין ראוי צו ווערן אַ קרעדיטירטע אינסטיטוציע. לערנט מען ביז איצט אין די אָוונטן. די סטודענטן צאָלן פאַר די קורסן. שטעלט זיך פאָר אַליין, וואָס פאַר אַ חשיבות אַזאַ אינסטיטוציע קאָן האָבן און וואָס פאַר אַ יידישע געלערנטע זי קאָן אַרויסלאָזן.

דער לערער־סעמינאַר איז אונטערן אויפזיכט פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד, וואָס שאַפט מיליאָנען דאָלאַרס פאַר מדינת ישראל, און ווערט געשטיצט פון אַרבעטער־רינג, וואָס בויט קולטור־הייזער אין מדינת ישראל. אָבער פאַר זיך דאָ פעלן פרוטות.

איז קאָן זיך דאָך דוכטן, אַז איר אין אַרגענטינע, כלפי אונדז זייט קולטור־מיליאָנערן. איר האָט שולן, וואָס יעדע איינע פון זיי באַשעפטיקט צענדליגער לערערס און ביי אייך זיינען פאַראַן שולן, האָבן מיר דאָ געהערט, וואָס ווערן באַזוכט, יעדע איינע פון זיי, פון הונדערטער קינדער. מען האָט אונדז דאָ דערציילט, אַז איר פאַרמאָגט אַ שול מיט איבער טויזנט קינדער. היינט איז ביי אייך פאַראַן אַ קינדער־גאָרטן, וואָס איז דער מוסטער פון גאַנץ אַרגענטינע. דער אַלגעמיינער שול־וועזן קומט זיך ביי אייך לערנען ווי אָנצופירן מיט אַ קינדער־גאָרטן.

היינט אייערע שול־בנינים! מען האָט אונדז דאָ איבערגעגעבן אַז אייערער אַ פרינציפאַל פון אַ יידישיסטישער שול וואוינט גאָר אין אַ פאַלאַצל, אויפגעבויט איבער אַ שול.

איר האָט אויך, ווי מען האָט אונדז אינפאָרמירט, אַ געהויבענעם לערער־סעמינאַר מיט אַ פולן פיר־יאָריקן קורס. אַט ליגט פאַר מיר גאָר אַ פיינער טעקסט־בוך, וואָס איר האָט אַרויסגעגעבן „יידישע געשיכטע אין לעקציעס" פון מ. שענדעריי. פאַר אַזאַ טעקסטבוך דאַרפן דאָך זיין סטודענטן, וואָס יכולען.

דאָך דוכט זיך מיר, אַז איר גייט אויף דינעם אייז. לויט אַ סך פריוואַטע בריוו, וואָס איך האָב דערהאַלטן פון לערערס און טוערס, האָט איר אויך ניט קיין יוגנט. אייער יוגנט רעדט שפאַניש און איז אָפגעפרעמדט פון יידישן לעבן. זי אינטערעסירט זיך ניט מיט קיין יידישער קולטור און די בעסטע ווערן אַקטיוו אין אַלגעמיינעם קולטורעלן לעבן פון לאַנד.

ביי מיר איז עס ניט קיין חידוש, ווייל איך האַלט אויך אייערע יידישיסטישע שולן, ווי די גאַנצע יידישיסטישע באַוועגונג, לעבן אויף שיריים פון יידישקייט. איר מאַכט דעם גרונט־טעות, וואָס מיר האָבן דאָ געמאַכט. איר נעמט אָן בלויז די אַבסטראַקציע פון יידישקייט און איר קאָנקרעטיזירט זי ניט אין טאָג־טעגלעכע מעשים. איר האָט זיך אויך אָפגעזאָגט פון דער הויפט יידישער אינסטיטוציע — פון דעם בית־מדרש, וואו יידישער קהלשער לעבן ווערט אָנגעפירט.

אָן אַ בית־מדרש, ס'מאַכט ניט אויס וואָס פאַר אַ פאָרמע ער זאָל ניט אָננעמען, איז ניטאָ קיין יידיש לעבן. אָן אַ בית־מדרש זיינען ניטאָ קיין סאַנקציאָנירטע טעג — שבת, יום־טוב, טרויער־טעג, משפחה־יום טובים, חתונות, אַ נאָמען געבן אַ קינד, בר־מצותן, יאָרציימן, נאַציאָנאַלע פייערטעג און אָנגעהעריקייט צו אַ יידישן כלל.

צוויי אינסטיטוציעס זיינען געווען ביי יידן וואָס האָבן אויפגעהאַלטן יידישקייט: בית מדרש און קרקע. בית מדרש איז אַן עלטערע אינסטיטוציע. קרקע האָבן מיר, סעקולאַ־

ריסטן, אָנגענומען, דעם בית מדרש ניט.

דערציט איר אַ דור, ווי מיר דאָ, אויף אַבסטראַקציעס — מען דאַרף קענען יידיש. צוליב וואָס? מען דאַרף זיין באַקאַנט מיטן יידישן שבת, מיט יידישע יום־טובים, צוליב וואָס? אויב מען האַלט ניט, אַז מען דאַרף זיי אָפּהיטן אין וואָס פֿאַר אַ פֿאָרמע.

פֿאַרלאָזט זיך ניט אויף נאַציאָנאַליזם, וואָס האַלט פֿון אַן אייגן לאַנד. מיט קיינע פֿאָרמעס פֿון נאַציאָנאַליזם קאָן מען ניט אויפֿהאַלטן קיין אייגענעם אייגנאַרטיקן לעבן אין די תפֿוצות. לשון און די אַבסטראַקציע פֿון נאַציאָנאַלער קולטור זיינען ניט גענוג אויפֿצוהאַלטן וועלכע עס איז עטנישע גרופּע אין דער פֿרעמד. ביי אונדז דאָ אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן איז ניט געלונגען קיין עטנישער גרופּע, פֿון די שטאַרקסטע פֿעלקער, אויפֿצוהאַלטן איר אייגנאַרטיקייט. בלויז צוויי גרופּעס האַלטן אָן זייער אידענטיטעט נאָכן דריטן און פֿערטן דור — די יידן, ווייל זיי האָבן זיך אָריענטירט אויף אַן אידעע, און די נעגערס צוליב זייער קאָליר. די פּאָליאַקן, די פֿראַנצויזן, די דייטשן, די סקאַנדינאַווישע פֿעלקער, זיינען פֿאַרשוואונדן און האַלטן דאָ אין פֿאַרשווינדן. די רייכסטע קולטור פֿון אַ היימלאַנד קאָן ניט געבן קיין באַרעכטיקונג פֿאַר אַ באַשטימטער מאָס איזאָלאַציע, וואָס איז נייטיק צו פֿירן אַן אייגנאַרטיקן לעבן. זאָל דאָס אייך דינען ווי אַן ענטפֿער צו די גלות־פֿאַרלייקענער און צו די וואָס האַלטן ניט פֿון דאָאיקייט.

יידישקייט איז אַן אידעע, אָבער אַן אידעע וואָס האָט זיך קאָנקרעטיזירט אין מצוות מעשיות. איך וואָלט געזאָגט, אַז אַ גרופּע, וואָס האַלט ניט פֿון בית מדרש, שבת, יום־טוב און היט אָפּ בלויז מילה, מוז סוף כל סוף פֿאַרשווינדן און זיך אַסימילירן. אַ גרופּע, וואָס וויל המשך, מוז נעמען אַ שטעלונג צו די אויבן דערמאָנטע יסודות. אָן אַ בית מדרש קאָן ניט זיין קיין קהלשער לעבן און מע האָט ניט קיין גייסטיקע היים וואוהין צו ברענגען קינדער. אָן וועלכער ס'איז פֿאָרמע פֿון כשרות קאָן ניט זיין קיין באַשטימטע אָפּגעזונדערטקייט. אָן שבת און יום־טוב קאָן ניט זיין קיין יידישע קדושה אין טאָג טעגלעכן לעבן.

וואָס פֿאַר אַ בית מדרש? וואָס איז דער עיקר פֿון כשרות? ווי אַזוי דאַרף מען אָפּהיטן שבת? דאָס זיינען באַזונדערע פּראָבלעמען, וואָס דאָ איז ניט דער אָרט עס צו באַהאַנדלען. דער עיקר איז: אַ יידישער שולוועזן קאָן עס ניט איגנאָרירן. איגנאָרירט מען די דאָזיקע עיקרים קאָן יעדעס געווינלעכע ווינטל אומוואַרפֿן דעם גאַנצן בנין.

אַ יחיד קען אַמאָל איגנאָרירן אַלע יידישע מצוות מעשיות און בלייבן אַ ייד און אַוודאי זיך פֿאַררעכענען פֿאַר אַ ייד. אַ גרופּע, אַ קהל, וואָס פֿאַרמירט זיך אויפֿצוהאַלטן יידישע אייגנאַרטיקייט קאָן ניט איגנאָרירן די יסודות פֿון יידישקייט און בלייבן לאַנג שעפֿעריש.

איר, אַרגענטינער יידן, זעט, וואָס פֿאַר אַ פּנים עס האָט אונדזער יידישיסטישער שולוועזן דאָ ביי אונדז אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן נאָך פֿערציק יאָר עקסיסטירן, אפֿשר וועט עס זיין אַ וואָרנונג פֿאַר אייך.

איך האָף, אַז יאָ. אויף מיין באַשיידענעם וועג גיב איך אָן אַ פּראָגראַם, אַ פּראָגראַם, וואָס איך מיין, קאָן נאָך אַפֿילו איצט ראַטעווען דעם יידישיסטישן שולוועזן אין אַמעריקע. ביי אייך זיינען נאָך די שאָטנס ניט אַזוי לאַנג — איר קאָנט נאָך מער אויפֿטאָן מיט דער פּראָגראַם ווי מיר דאָ.

און איצט מיינע טייערע יידן פֿון

אַרגענטינע, זייט מיר מוחל פאַר מיינע שאַרפע און אָפענע רייד. נאָך אַלעמען בין איך ביי אייך אין לאַנד קיין מאָל ניט געווען. אָבער וועגן דעם אַמעריקאַנער שולוועזן רייד איך ווי אַן אינעווייניקסטער מענטש. שוין קרוב דרייסיק יאָר אַז איך בין אַקטיוו אין דער ייִדיש־וועלטלעכער דערציִונג. אויך איצט שטיי איך ניט פון דער ווייטנס. איך פיר אָן מיט אַ שלום־עליכם שול, פּרוביר זי פירן אויף מיין וועג. דאָס וואָס איך דערצייל אייך דאָ איז פון פערזענלעכער דערפאַרונג און איבערלעבונג. די ידיעות וועגן אַלע ייִדישיסטישע שולן זיינען די ידיעות פון אַן אינעווייניקסטן מענטשן.

ז׳ אייר תשט״ז

פאַר דעם אינהאַלט פון קונטרס זיינען די אַרויסגעבער נישט פאַראַנטוואָרטלעך

יעדער איינער מעג עס איבערדרוקן

דער אַדרעס פון מחבר :

DR. S. SIMON
215 EAST 43 STREET
BROOKLYN 3, N. Y.

די הכנסה פון דעם קונטרס געהערט צו שלום עליכם פאָלקס שול נו׳ 15
174 East 51 St., Brooklyn 3, N. Y.

ISBN:0-657-03317-0

266

Printed in U.S.A. by
Aber Press, 37 East 18th St., New York, N. Y.